

STUDIE

„Nelze-li zachovati dosavadní hranici...“
K účasti českých vedcov pri riešení
československo-poľského územného sporu
o Oravu a Spiš v rokoch 1918–1920

ERIK DULOVIČ

Štátny archív v Košiciach, Slovensko

**“If the present border cannot be preserved...” On the Participation of
Czech Scholars in Resolving the Czechoslovak-Polish Territorial Con-
flict over Orava and Spiš in the Years 1918–1920**

The territorial conflict over Orava and Spiš gained crucial importance after the First World War, even though it was a less important aspect of Czechoslovakia and Poland's negotiations over the question of Cieszyn Silesia. This study discusses the genesis of the problem and the content of analyses by Czech scholars writing on the Orava-Spiš territorial issue, which they had addressed under the auspices of the Office for Preparations for the Peace Conference and from within the corps of expert advisors to the Czechoslovak delegation in Paris. Papers by Viktor Dvorský, Lubor Niederle, Karel Chotek, and Adolf Černý, from the fields of geography, ethnography, and linguistics drew upon research and methodological standpoints from the period before the founding of Czechoslovakia. During the final diplomatic negotiations for demarcating the Czechoslovak-Polish borders in July 1920, Minister of Foreign Affairs Edvard Beneš supported his position on

the question of Orava and Spiš with the military-strategic perspective of the geographer V. Dvorský.

Key words: Czechoslovak-Polish territorial conflict, Orava, Spiš, Viktor Dvorský, Lubor Niederle, Karel Chotek

V procese politického rozhodovania sa úloha odborných poradcov končí vo fáze, keď svoje analýzy a návrhy predložia nadriadeným politickým činiteľom. Následne sa ocitajú v postavení pozorovateľov, sledujúcich, ako sa ich argumentácia presadí v rozmanitom spektre záujmov – geopolitických, ekonomických, národných či religióznych, ktoré ovplyvňujú príslušníkov politických elít pri finálnych rozhodnutiach. S pribúdajúcimi právomocami, ktoré si v procese modernizácie spoločnosti osvojovali štáty, pri veľmociach navyše spojenými s imperiálnymi ambíciami, sa stali experti z rôznych vedných oborov nezastupiteľnou súčasťou sveta politiky. Zreteľne sa to ukázalo na parížskej mierovej konferencii v roku 1919 zvolanej s cieľom nanovo usporiadať politickú mapu sveta po Veľkej vojne, dovtedy najničivejšom konflikte, spojenom s zánikom štyroch mnohonárodnostných monarchií. Medzi vyše tisícok delegátov, prechodne prebývajúcich v „hlavnom meste sveta“, sa popri politikoch, diplomatoch a vládnych úradníkoch stala trieda expertov neprehliadnuteľnou.¹ Československo, zaradené veľmocami do kategórie štátov s „obmedzenými záujmami“, vyslalo do Paríža prvú časť svojej mierovej delegácie 6. januára 1919. Zastúpenie v nej mali aj experti z oblasti geografie, etnografie, histórie, štatistiky, hospodárstva a vojenstva. Vo vyše 80-člennej československej delegácii tvorili príslušníci zboru odborných poradcov väčšinu.²

Historiografické práce, zaoberajúce sa pôsobením československých poradcov na mierovej konferencii v Paríži, obohatili túto problematiku o nové pohľady len v nedávnom období.³ Súčasťou edičnej série *Dokumenty československé zabra-*

1 Amerického prezidenta Woodrowa Wilsona sprevádzali vybraní experti z univerzít, delegácia Britského impéria obsadila päť parížskych hotelov, súčasťou japonskej delegácie boli experti pre otázky námorných síl a robotníctva a univerzitní profesori sa nachádzali aj medzi členmi stočlennej juhoslovenskej delegácie. Margaret MACMILLANOVÁ, *Mírotvorci. Parížská konferencia 1919*, Praha 2004, s. 13, 23, 61, 123, 158, 305.

2 František KOLÁŘ, *Jednání o československo-maďarské hranici na mírové konferenci v Paříži roku 1919*, Historické štúdie 43, 2004, s. 67–68; Jan CHODĚJOVSKÝ, *Vědci uprostřed „velké politiky“: Parížská mírová jednání ve svědectví odborných poradců československé delegace*, in: Jindřich Dejmek et al. (eds.), *Zrod nové Evropy*, Praha 2011, s. 147–156.

3 Prevládali odborné a memoárové texty samotných jej účastníkov, napr. Fedor HOUDEK, *Vznik hranic Slovenska*, Bratislava 1931, s. 278–353; Ján V. ORMIS, *Rozhovory sa batkom Škultétym*,

niční politiky pokrývajúcej roky 1918–1920 sú aj analýzy československej mierovej delegácie týkajúce sa štátnych hraníc a pramene objasňujúce fungovanie jej parížskeho poradného zboru.⁴ K téme formovania, organizácie, personálneho zloženia a činnosti Úradu pre prípravu mierovej konferencie, resp. poradného zboru československej delegácie na parížskej konferencii, priniesol zásadný príspevok Zdeněk Vácha.⁵ Editor Jan Chodějovský ponúkol pohľad na mierovú konferenciu prostredníctvom denníka Adolfa Černého a osobnej korešpondencie poradcov československej a poľskej delegácie Václava Viléma Štěcha a Kazimierza Nitscha.⁶ Z elaborátov vojenského experta Rudolfa Kalhousa a okrajovo aj z korešpondencie slovenského zástupcu Fedora Houdeka čerpal vo svojej (poslednej) monografii, skúmajúcej proces utvárania slovenských hraníc v počiatočoch československého štátu, Marián Hronský.⁷ Pozornosti českej historiografie neuniklo ani aktívne angažovanie sa odborníkov z oblasti spoločenských vied v službách československej vládnej moci.⁸

Predkladaná čiastková štúdia sa zaoberá genézou a obsahom analýz vládnych poradcov z prostredia českej akademickej obce, ktoré predkladali k problema-

Praha 1933, s. 102–103; Rudolf KALHOUS, *Budování armády*, Praha 1936, s. 45–67, Vladimír LIST, *Technik hledí na svět*, Praha 1937, s. 229; Hanuš JELÍNEK, *Zabučali lesy*, Praha 1947, s. 510–574.

- 4 Československo na *parížské mírové konferenci 1918–1920*, sv. I, Jindřich Dejmek – František Kolář (eds.), Praha 2001; Československo na *parížské mírové konferenci 1918–1920*, sv. II, Jindřich Dejmek – Jan Němeček (eds.), Praha 2011.
- 5 Zdeněk VÁCHA, *Žádám Vás jako vynikajícího odborníka... Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži v letech 1918–1919*, Praha 2012. Monografia obsahuje aj zoznam šesťsto elaborátov vypracovaných odborníkmi pre potreby čs. delegácie v Paříži. Autorom kapitoly venovanej voľnočasovým aktivitám čs. a poľských odborných poradcov je Jan Chodějovský (s. 183–199).
- 6 *Paříž 1919. Mírová konference očima poradců československé a polské delegace*, Jan Chodějovský (ed.), Praha 2017.
- 7 V popredí záujmu autora boli predovšetkým Kalhousove analýzy strategického zaistenia južných hraníc Slovenska. Marián HRONSKÝ, *Trianon. Vznik hranic Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918–1920)*, Bratislava 2011, s. 118, 123–127, 166–168, 189–192.
- 8 Mirjam MORAVCOVÁ, *Politický národopis v pojetí Lubora Niederla a Karla Chotka*, in: Jana Pospíšilová – Jana Nosková (eds.), *Od lidové písně k evropské etnologii. 100 let Etnologického ústavu Akademie věd České republiky*, Brno 2006, s. 101–112; Milan DUCHÁČEK, *Dilemata čechoslovakismu: etnograf Karel Chotek mezi vědou a propagandou*, in: Milena Bartlová et al. (eds.), *Co bylo Československo? Kulturní konstrukce státní identity*, Praha 2017, s. 28–44; Jan GALANDAUER, *Pokus českého vědce o překlenutí rozporu v českém politickém prostoru*, in: Antonín Kostlán (ed.), *Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003. Práce z dějin vědy 6*, Praha 2003, s. 89–95.

tike územného sporu o Oravu a Spiš. Elaboráty Viktora Dvorského,⁹ Lubora Niederleho,¹⁰ Karla Choteka¹¹ a Adolfa Černého¹² z oblasti geografie, etnografie a lingvistiky nadväzovali na ich predchádzajúce výskumy a metodické východiska, preto bol nutný exkurz smerom k ich aktivitám z obdobia pred vznikom Československa. Keďže pri finálnom vytyčovaní československo-poľských hraníc v lete 1920 aktívne asistoval minister zahraničia Edvard Beneš, výsledná podoba jej oravsko-spišskej línie umožňuje spätne sledovať, ku ktorému z expertných prístupov sa hlava československej diplomacie priklonila. Diplomatický zápas Prahy a Varšavy o vytyčenie spoločnej hranice spadol do obdobia, keď sa na slovenskej politickej scéne začal proces jej štiepenia na konfliktnej línii centrum – periféria.¹³ Vplyvom aktivizácie autonomistického hnutia sa v slovenskom verejnom priestore udomácnila interpretácia, ktorá hodnotila arbitrážnu hranicu na Orave a Spiši odlišne od oficiálneho vládneho stanoviska. Dala by sa zjednodušene vyjadriť konštatovaním, že o slovenských hraniciach sa rozhodlo v Prahe bez „našich“ zástupcov a odborníkov. Pri skúmaní elaborátov k oravsko-spišskej územnej problematike z hľadiska celoštátnych záujmov teda nemožno obísť ani širší kontext česko-slovenských vzťahov.

-
- 9 Viktor Dvorský (1882–1960) – zakladateľ českej humánnej geografie, docent (1910) a mimoriadny profesor geografie (1919) na Karlo-Ferdinandovej univerzite, docent hospodárskeho a obchodného zemepisu na Vysokej škole technickej (1912). V rokoch 1920–1921 pôsobil v československo-poľskej delimitačnej komisii na Tešínsku a v Lubochni. Jan CHODĚJOVSKÝ, *Viktor Dvorský (1882–1960)*, Akademický bulletin, 2010, č. 1. Dostupné na: <http://abicko.avcr.cz/2010/01/10/>, 9. 4. 2018.
 - 10 Lubor Niederle (1865–1944) – zakladateľská osobnosť českej archeológie, prvý riadny profesor prehistorickej archeológie a etnológie na pražskej univerzite (1904). Český biografický slovník 20. století, 2. díl, Josef Tomeš (ed.), Praha 1999, s. 453–454; Lubomíra HAVLÍKOVÁ, *Lubor Niederle (1865–1944)*, Akademický bulletin, 2004, č. 6. Dostupné na: <http://abicko.avcr.cz/archiv/2004/6/obsah/lubor-niederle-1865-1944-.html>, 9. 4. 2018.
 - 11 Karel Chotek (1881–1967) – etnograf, gymnaziálny a univerzitný profesor (1921), redaktor encyklopédie *Národopis lidu československého* (1918). Český biografický slovník 20. století, 1. díl, Josef Tomeš (ed.), Praha 1999, s. 556; Lydia PETRÁŇOVÁ, *Karel Chotek a jeho škola*, in: Jiří Woitsch – Adéla Jůnová Macková (eds.), *Etnologie v zúženém prostoru*, Praha 2016, s. 92.
 - 12 Adolf Černý (1864–1952) – etnograf, kultúrny historik a diplomat. Vedenie Maffie uvažovalo s účasťou Černého ako jazykového poradcu na (neuskutočených) rokovaniach s poľskými odbojovými politikmi v Krakove v júli 1918. Po vzniku ČSR pôsobil v etnografickej sekcii Úradu pre prípravu mierovej konferencie. V roku 1919 menovaný ministerským radcom MZV. Jan CHODĚJOVSKÝ, *Adolf Černý (1864–1952)*, in: Paříž 1919, s. 42–47; Milada PAULOVÁ, *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916–1918*, Praha 1968, s. 502; Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 70.
 - 13 Lubomír KOPEČEK, *Konfliktní linie slovenské společnosti v první polovině 20. století*, Politologická revue 6, 2000, č. 1, s. 50–53.

Pri začleňovaní územnej problematiky Oravy a Spiša do širšieho okruhu riešenia československo-poľských hraníc zohrali aktívnu úlohu aj členovia českého domáceho odboja a politickí aktivisti z okruhu tzv. slovakoofilov. Súčasťou tejto skupiny boli príslušníci vedeckej komunity, ktorí sa v rôznej miere profilovali aj v oblasti výskumu slovenského etnického územia. Niederle, Dvorský, Chotek a Černý prekračovali hranice kabinetnej vedy a politicky sa angažovali v dobe, kedy úvahy o obnove českej štátnosti získavali reálnu podobu.¹⁴ Úzka spolupráca s predstaviteľmi českej politickej elity napomôže pri ich hladkom začlenení sa do poradných inštitúcií slúžiacich po vzniku československého štátu jej zahranično-politickým záujmom.

Medzi českými vedcami bol Viktor Dvorský jediný, kto do oravsko-spišskej problematiky zasiahol ešte pred vznikom Československa v rovine odbornej aj politickej. Do českého politického priestoru Dvorský vstúpil razantne v polovici roka 1917, keď do neho vniesol „dunajský“ faktor – uvažovanie o geografickom vymedzení územia obývaného československým národom, vrátane jeho južných slovenských hraníc.¹⁵ Prvé projekty právnych expertov, ktoré mali konkretizovať prehlásenie parlamentného Českého zväzu z 30. mája 1917 o „spojení všech kmenů českoslovanského národa v demokratický český stát“, sa otázke vymedzenia hraníc Slovenska vyhýbali.¹⁶ V čase, keď česká spoločnosť definitívne upustila od zásady, že počas vojny sa politika nerobí, Dvorský ponúkol v týždenníku radikálneho krídla mladočechov *Národ* podrobné vymedzenie územia českého štátu. Bolo založené na (v českom prostredí) inovatívnom prístupe k riešeniu teritoriálnych hraníc národov.¹⁷ Namiesto historicko-právnej argumentácie či lingvistických výskumov sa jeho teoretický model opieral o identifikáciu prirodzeného geografického územia

14 L. Niederle, A. Černý a Jiří Polívka patrili medzi signatárov Manifestu českých spisovateľov z mája 1917, v ktorom poprední intelektuáli a vedci od poslancov parlamentu požadovali, aby opustili rámec prorakúskeho aktivizmu. Ako experti Maffie – ústrednej organizácie domáceho odboja – pôsobili Černý, Dvorský, tiež slovakofil Rudolf Pilát. V opozičných periodikách mladočechov publikovali Černý, Dvorský (člen Českej strany štátoprávno-pokrokovej, v roku 1914 manifestujúcej riešenie českej otázky aj mimo rámca Rakúsko-Uhorska), K. Chotek, aj slovakofil Josef Záruba-Pfeffermann (člen Českej strany pokrokovej, vedenej Tomášom G. Masarykom). Dvorský, Niederle, Chotek, Záruba-Pfeffermann a Pilát sa stali členmi slovenského oddelenia Národnej rady československej. Poslední dvaja z nich plynulo prešli 14. 11. 1918 do Klubu slovenských poslancov. Jan GALANDAUER, *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy*, Praha 1988, s. 283–287; Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 42–45.

15 Jaromír KORČÁK, *K sedmdesátinám akademika V. Dvorského*, Sborník Československé společnosti zeměpisné 58, 1953, č. 1, s. 6, 12.

16 J. GALANDAUER, *Vznik Československé republiky*, s. 101–104, 288.

17 Viktor DVORSKÝ, *Hranice českého území*, *Národ* 1, 1917, č. 19, s. 367–371.

československého národa. Teritórium obývané Čechmi a Slovákmi priradil k tzv. rozvodnému typu národného územia, ktoré tvorila uzavretá pramenná oblasť Labe, Lužickej Nisy, Kladskej Nisy a Popradu, horná pramenná oblasť povodia Odry a Visly a povodia všetkých významnejších dunajských prítokov. Malo predstavovať jednotný geografický celok, odlišný od susediacich národných území. Identifikoval tiež oblasti, kde dochádzalo k nesúladu medzi vytýčenou geografickou hranicou českého štátu a vtedajšími politickými hranicami. Popri ašskom či rumburskom výbežku bola jednou z takýchto oblastí pramenná kotlina Popradu. Aj keď je súčasťou povodia Visly, podľa Dvorského patrila integrálne ku Slovensku, pretože je od Haliče oddelená pohorím Vysokých Tatier. Toto prirodzené rozhranie však politická hranica Uhorska prekračovala a zasahovala do poľského územia. Horopisnú hranicu tejto časti Slovenska viedol po hlavnom hrebeni Vysokých Tatier, cez Spišskú Maguru, Turovú (lokalita na severovýchodnom hrebeni Spišskej Magury) až k najvyššiemu vrchu Pienin Vysoké Skalky. Z administratívneho hľadiska išlo o vtedajší obvod slúžnovského okresu Spišská Stará Ves s 33 obcami. Politicko-geografické dôsledky uplatnenia princípu, podľa ktorého si mal každý európsky národ spravovať sám svoje národné územie vymedzené tvarmi zemského povrchu, boli nasledovné: Národné elity mali rezignovať na podporu vlastných etnických enkláv žijúcich na cudzom území a na druhej strane odmietnuť pre minority na domácej pôde uzákonenie národnostnej autonómie. Ako jeden z prostriedkov na zosúladenie jazykových a etnických hraníc na národnom území uviedol dobrovoľné presídlenie obyvateľstva. Pripomeňme, že po rozhodnutí Konferencie veľvyslancov o určení hraníc medzi Poľskom a Československom z júla 1920 túto možnosť využilo niekoľko sto Slovákov z oravských obcí pričlenených k Poľsku.

Okrem priradenia severozápadného cípu Spiša k problémovým oblastiam v rámci vymedzenia československých hraníc bol pre ďalší budúci prístup k tejto otázke významný ďalší faktor. Prijatím tzv. Trojkráľovej deklarácie v januári 1918 česká domáca politická reprezentácia preniesla otázku spojenia Čechov a Slovákov na pôdu medzinárodného práva.¹⁸ To, čo Dvorského spájalo s radikalizujúcimi sa politickými elitami, bola ľahkosť, s akou do národného programu inkorporoval „slovenskú vetvu“.¹⁹ O znalostiach českého obyvateľstva o Slovákoch pritom člen

18 K budovaniu paralelných orgánov štátnej moci českí politici pristúpili po reorganizácii Národného výboru v júli 1918, z ktorého sa sformoval vrcholný politický orgán schopný prevziať v príhodnom čase vládnu zodpovednosť. Jan RYCHLÍK, *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914–1992*, Praha 2012, s. 53, 56.

19 Prípadné budovanie československého politického národa ako nadnárodnej identity zloženej z oboch etník Dvorského teoretické úvahy vylučovali. Existencia viacnárodného Belgicka a Švaj-

vedenia masarykovskej Maffie Jan Hajšman uvádzal: „[...] posud lidé o nich jen četli, představa širokých mas se kryla s dráteníky.“²⁰

Publikované úvahy k problematike územných hraníc geografa Viktora Dvorského predurčovali k účasti na česko-poľských politických sondážach. Kontakty českých a haličských politikov protirakúskeho zamerania získavali intenzívny charakter v jarných mesiacoch posledného roka Veľkej vojny. Ako priestor pre rokovania zástupcov „nevládnucich“ národov monarchie poslúžili májové oslavy založenia pražského Národného divadla. Česká a poľská politická reprezentácia sa v rozhovoroch nevyhli ani (vtedy okrajovej) otázke budúcich spoločných hraníc. Prípadné nezhody v otázke Tešínska sa mali vyriešiť obojstranným kompromisom založeným na záveroch zmiešanej expertnej komisie. Česká strana pripustila ústup od uplatňovania zásad historického práva s prihliadnutím na etnografický princíp presadzovaný severným susedom. Pri prerokúvaní hraničnej problematiky padla aj bližšie nekonkretizovaná zmienka o území Oravy a Spiša.²¹ Slovenská delegácia, vedená básnikom Oravy Pavlom Országhom Hviezdoslavom a Vavrom Šrobárom, sa týchto debát nezúčastňovala a nie je známe, či boli českými politikmi o obsahu týchto rozhovorov informovaní. Za naliehavejšiu výzvu pre budúci spoločný štát pokladali česko-slovenskí delegáti vytýčenie južných hraníc Slovenska.²² Česko-

čiarska mala predstavovať dejinnú anomáliu, najvyššou formou organizácie národov ostával (stabilný) národný štát. Viktor DVORSKÝ, *Území českého národa*, Praha 1918 (text datovaný apríлом 1918), s. 32, 63–64. Nedostatok reflexie v otázke česko-slovenského pomeru signalizoval obal knihy, ktorý na rozdiel od hlavného titulu nesie názov *Území československého národa*.

- 20 Jan HAJŠMAN, *Mafie v rozmachu. Vzpomínky na odboj doma*, Praha 1933, s. 337. K neschopnosti českej politiky vnímať problémy, vyplývajúce z rozdielnej sociálnej stratifikácie a odlišného politického, hospodárskeho a kultúrneho vývoja oboch spoločenstiev, bližšie Jan GALAN-DAUER, *Jak se slovenská otázka prosazovala do českého politického programu v období přípravy samostatného československého státu (1916–1918)*, Historický časopis 19, 1971, č. 2, s. 190–196.
- 21 Pražských rozhovorov sa zúčastnili budúci predsedovia vlád Poľska a Československa – Jędrzej Moraczewski a Karel Kramář, po návrate z parížskej konferencie v septembri 1919 nekompromisný stúpenec začlenenia Tešínska a severného Slovenska do ČSR v ich historických hraniciach. Moraczewski stál na čele prvej centrálnej poľskej vlády od 18. 11. 1918. Jaroslav VALENTA, *Slezsko v česko-poľských vzťahoch v lete 1918–1920*, in: Rudolf Žáček (ed.), *Slezsko v československo-poľských vzťahoch 1918–1947*, Opava 1991, s. 3–4; Petr JELÍNEK, *Zabraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918–1924*, Opava 2009, s. 13, 26. Súhlas českej strany s rozhraničením Tešínskeho Slezska podľa etnografického princípu akcentujú poľské pramene, bližšie Alina SZKLARSKA-LOHMANNOWA, *Polsko-czechosłowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918–1925*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967, s. 16–17.
- 22 Z poverenia pražských politikov a na Šrobárovu žiadosť vypracoval advokát a politik Emil Stodola spis *Slovenské menšiny na rozhraní maďarsko-slovenskom*, Praha 1919; M. PAULOVÁ, *Tajný výbor*, s. 457–462; Emil STODOLA, *Prelom. Spomienky, úvahy, štúdie*, Praha 1933, s. 137.

poľská odbojová spolupráca pokračovala formou organizovania expertných porád a výmeny politických dôverníkov medzi Prahou a Krakovom.²³ Podľa svedectva univerzitného profesora Eugeniusza Romera, účastníka porady expertov o hraničných otázkach konanej vo Lvove koncom septembra 1918, formuloval jeho kolega z oboru geografie Viktor Dvorský prístup českej strany nasledovne: Zotrúvanie na historických hraniciach Tešínskeho Sliezska s výnimkou malého územia na pravom brehu Visly, v otázke Oravy a Spiša ochota k ďalekosiahlym ústupkom.²⁴ Prítomnosť oravsko-spišskej agendy na rokovaníach českých a poľských politikov ešte pred rozpadom habsburskej monarchie v roku 1918 potvrdil neskôr aj *Sborník zahraniční politiky*. Iniciatívu zahrnúť medzi podmienky uzavretia dohody aj územné ústupky na Orave a Spiši prisúdil zástupcom haličských Poliakov, čo vzhľadom na vydavateľa tohto periodika, ktorým bolo československé ministerstvo zahraničia, treba vnímať s rezervou.²⁵

* * *

Poľské ambície integrovať severné oblasti Oravskej, Spišskej a Trenčianskej župy boli zreteľne badateľné približne v rovnakom čase, ako bol v Prahe vyhlásený československý štát. Deklarovali ich prvé mocenské orgány pôsobiace v Tešínskom Sliezske a na Haliči od konca októbra 1918 – Národná rada Tešínskeho kniežactva (Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego) a Poľská likvidačná komisia (Polska Komisja Likwidacyjna) v Krakove.²⁶ Prepojenie miestnych polonofilských aktivistov na hornej Orave vedených Ferdynandom Machayom s regionálnymi orgánmi Poľskej likvidačnej komisie v Novom Targu umožnilo zapojiť do riešenia „goralskej otázky“ aj vojenské jednotky. Kvôli nepočetným miestnym aktivistom bola poľská politická prítomnosť na Spiši budovaná „zhora“, úlohu iniciátora prepojenia Podhalia so Spišom zohrala taktiež novotargská Okresná národná organizácia (Powiatowa Organi-

23 Český styčný důverník Karel Locher spolupracoval od roku 1916 s odbojovou skupinou okolo mladočecha Františka Sísa a slovakofila Josefa Zárubu-Pfeffermanna. Počas krakovského pobytu ho finančne podporovala pražská Živnostenská banka, miestopredsedom ktorej bol ďalší slovakofil Rudolf Pilát. Jaroslav VALENTA, *Český Wallenrod (Politický důvěrník české Maffie Karel Locher v Krakově v r. 1918)*, Slovánske historické studie 19, 1993, s. 55–57.

24 Svedectvo E. Romera, neskoršieho experta poľskej delegácie na parížskej mierovej konferencii, je založené na jeho denníkových záznamoch. J. VALENTA, *Český Wallenrod*, s. 63.

25 *Otázka spišsko-oravská*, *Sborník zahraniční politiky* 1, 1920, č. 8, s. 185–188.

26 A. SZKLARSKA-LOHMANNOWA, *Polsko-czechosłowackie stosunki*, s. 19.

zacja Narodowa).²⁷ Odvelenie jednotiek polskej armády z pohraničných oblastí Oravy a Spiša na nátlak veľmoci a nastolenie československej správy v januári 1919 znamenalo, že sa na týchto teritóriách prvé polské parlamentné voľby nekonali.²⁸ Záujem o „lud polski na Orawie, Spiszu i w Czadeckiem“, živý príslušníkmi inteligencie z Krakova a Podhalia, sa však neutlmil. Lingvistická argumentácia, opierajúca sa o spätosť nárečia miestneho goralského obyvateľstva s poľštinou, doplnená o historické nároky (záloh časti Spiša Poľskému kráľovstvu v 15.–18. storočí) mala za cieľ odsunúť do úzadia významný faktor pri vymedzovaní „slovenskej“ časti hraníc susediacich štátov – stabilné uhorsko-haličské historické hranice.²⁹

Prvoradým záujmom Československa, diplomaticky uznaného štátmi Dohody len niekoľko mesiacov pred začatím parížskej mierovej konferencie 18. januára 1918, bolo stanovenie hraníc. Ak pri predkladaní územných požiadaviek voči porazenému Nemecku a Maďarsku mohla československá diplomacia kalkulovať s ústretovejším prístupom veľmocí, tešínske jablko sváru s Poľskom prešlo nečakane rýchlo do fázy politického napätia sprevádzaného sedemdnovým vojnovým konfliktom. Inciovala ho československá vláda so súhlasom prezidenta Tomáša G. Masaryka v snahe zabrániť na území Tešínskeho Sliezska konaniu parlamentných volieb do poľského Sejmu. Dohodové veľmoci sa 29. januára 1919 prvýkrát zaoberali z globálneho hľadiska nepatrným územným sporom medzi dvoma spojeneckými štátmi, s ktorými počítali pri vytváraní protibolševického vojenského bloku. Vedúci československej delegácie v Paríži Karel Kramář a Edvard Beneš opierali svoju argumentáciu o historické právo a strategicko-hospodárske záujmy štátu (náleziská uhlia, Košicko-bohumínska železnica). Rovnako silný protiargument ponúkla Na-

27 Ferdynand MACHAY, *Moja droga do Polski*, Kraków 1992, s. 106–109; Pavol JAKUBEC, *Rozpad Habsburskej monarchie a počiatky československo-poľského sporu o priebeh hraničnej čiary na Spiši*, *Z minulosti Spiša* 17, 2009, s. 231–238.

28 Podľa dekrétu náčelníka štátu o volebnom poriadku do Sejmu č. 46/1918 bolo súčasťou volebného obvodu č. 35 (Tešín) 13 obcí z Trenčianskej župy a volebného obvodu č. 39 (Nový Targ) 38 obcí z okresov Trstená a Námestovo, ako aj súdne okresy Kežmarok, Stará Lubovňa a Spišská Stará Ves. Dostupné na: <http://isap.sejm.gov.pl/>, 9. 4. 2018. Vo voľbách z 26. 1. 1919 (neúspešne) kandidoval v novotargskom obvode farár F. Machay z Jablonky. *Wynik wyborów w okręgu Nr. 39*, *Gazeta Podhalańska* 7, 2. 2. 1919; M. HRONSKÝ, *Trianon*, s. 80.

29 Po odchode poľských vojsk bol v Krakove založený Výbor národnej obrany Spiša, Oravy, čadčianskej oblasti a Podhalia (Narodowy Komitet Obrony Spisza, Orawy, Czadeckiego i Podhala) – ústredná organizácia propagujúca medzi verejnosťou „poľskosť“ týchto regiónov. Alojz MIŠKOVIC, *Napravená krivda*, Turčiansky Sv. Martin 1941, s. 43–46; Ewa ORLOF, *Orawa i Spisz w stosunkach polsko-słowacko-czeskich w latach 1918–1920*, in: Ewa Orlof (ed.), *Stosunki polsko-czesko-słowackie w latach 1918–1945*, Rzeszów 1992, s. 84–85; Władysław SEMKOWICZ, *O Spisz, Orawę i Czadeckie*, Kraków 1930, s. 1–2.

jvyššej rade konferencie poľská delegácia pod vedením Romana Dmowského – početné poľské osídlenie v Tešínskom Sliezsku.³⁰ Problematika severných hraníc Slovenska sa ako integrálna súčasť riešenia tešínskej otázky preniesla do parížskych diplomatických salónov.³¹

Konečné slovo pri predkladaní československých územných požiadaviek Najvyššej rade a odborným teritoriálnych komisiám pôsobiacim na mierovej konferencii mal minister zahraničia Edvard Beneš. Postavenie odborníkov, ktorí expertné materiály vypracúvali v pražskom Úrade pre prípravu mierovej konferencie a od januára 1919 v rámci zboru odborných poradcov československej delegácie, však nebolo pri určovaní strategických záujmov štátu bezvýznamné.

Vznikom Úradu pre prípravu mierovej konferencie koncom novembra 1918 sa úvahy českých expertov z oboru geografie či etnografie na tému spoločných hraníc Čiech, Moravy a Slovenska s Poľskom posunuli na novú kvalitatívnu úroveň. Úrad mal za cieľ pripraviť podkladové materiály k obhajobe územných a ďalších strategických záujmov československého štátu na pripravovaných mierových rokovaniach. Medzi členmi Úradu mali silné pozície bývalí príslušníci Maffie, zo stranického spektra štátoprávni demokrati s prevahou bývalých mladočechov, z radov ktorých bol za prednostu menovaný advokát Vladimír Slavík. Pre problematiku hraníc severného Slovenska bola v približne 50-člennom zbore odborníkov významná jeho etnografická sekcia. Z Klubu slovenských poslancov, ktorý na pôde Revolučného národného zhromaždenia obhajoval slovenské záujmy, boli do nej prizvaní Josef Záruba-Pfeffermann a Fedor Houdek, ktorý nahradil Emila Stodolu, autora spisu *Štatistika Slovenska* (1912).³² Slovenský poslanecký klub už v tomto období musel počítať s tým, že črtajúci sa územný spor s Poľskom o severné oblasti Oravskej, Trenčianskej a Spišskej župy bude riešený spolu s tešínskou otázkou. Zlúčenie tejto problematiky presadil Rudolf Pilát na klubovej schôdzi len päť dní po otvorení parlamentu.³³

30 Pavol JAKUBEC, *Formovanie československo-poľskej hraničnej čiary (s dôrazom na jej spišský úsek) počas Parížskej mierovej konferencie, 1919–1920*, Slovánsky prehľad 96, 2010, č. 5, s. 579–582; P. JELÍNEK, *Zahraničně-politické vztahy*, s. 53–71.

31 Poľská delegácia predložila generálnemu sekretariátu mierovej konferencie územné požiadavky týkajúce sa Spiša, Oravy a čadčianskej oblasti v nôte k záležitosti západných hraníc poľského štátu z 28. 2. 1919 a v súhrnnom memorande s mapovými prílohami z 3. 3. 1919. A. SZKLARSKA-LOHMANNOWA, *Polsko-czechosłowackie stosunki*, s. 40; Marek Kazimierz KAMIŃSKI, *Konflikt polsko-czeski 1918–1921*, Warszawa 2001, s. 94–96.

32 Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 30–32, 43, 72–74, 224–227; M. HRONSKÝ, *Trianon*, s. 113.

33 Národné zhromaždenie 1918–1920, zápisnica zo schôdze Klubu slovenských poslancov (KSP) z 19. 11. 1918. Dostupné na: <http://www.nrsr.sk/dl/>, 9. 4. 2018.

Z expertných prác etnografickej sekcie sa oravsko-spišskej problematiky dotýkala (okrem referátu etnografa Karla Choteka o útlaku Slovákov) predovšetkým národopisná mapa Slovenska od profesora Karlo-Ferdinandovej univerzity Lubora Niederleho. Vedúci etnografickej sekcie ju vypracoval na základe sčítania obyvateľstva z rokov 1900 a 1910 so zakreslením poľských územných nárokov.³⁴ Mala slúžiť len ako informačná pomôcka pre ministra Beneša do doby, pokiaľ nebude vyhotovená mapa z „hľadiska čistě našeho“.³⁵

Účast odborníkov z viacerých sekcií bola nutná pri diskusiách k ťažiskovej štúdii Viktora Dvorského o hraniciach štátu. Slovenský zástupca Houdek oceňoval pri rysovaní mapy Československa predovšetkým kvalitnú odbornú prípravu vedeckých autorít Dvorského, Choteka aj gymnaziálneho profesora z moravského Zábřehu Josefa Malířa. V liste Jozefovi Škultétymu, onedlho vyslanému do Paríža v rámci poradného zboru československej delegácie, o diskusiách pri vymedzovaní štátnych hraníc písal: „Rozhoduje okrem etnografií význam hospodársky, dopravný ale i strategický. Pri poslednom rozhodujú vojaci štátni [...] Definitívne určia sa hranice na mier[ovej] konferencii, ale už teraz pôjde mapa Benešovi.“³⁶ Jednou z prvých úloh vojenských expertov, pracujúcich v povojnovom spoločenskom ovzduší neprajnom budovaniu pravidelnej československej armády, bolo odborníkom z radov geografie a etnografie objasniť definíciu pojmu strategický záujem. Údiv vzbudil prednosta Vojenského odboru Ministerstva národnej obrany Rudolf Kalhous, keď v otázke štátnych hraníc prisúdil strategický význam výhradne toku Dunaja od

34 Pri sčítaní ľudu v roku 1910 sa v oravskom okrese Trstená s 23 077 obyvateľmi prihlásilo k inej (v tomto prípade poľskej) materinskej reči 15 675 osôb. Nárast oproti výsledkom sčítania ľudu v roku 1900 (481 obyvateľov inej materinskej reči) môžeme pripísať nacionálnej agitácii haličských aktivistov, ktorí na severovýchode Oravy spolupracovali s polonofilmi z radov miestnej katolíckej inteligencie. V ostatných okresoch Oravskej župy a v Spišskej župe boli počty poľskej národnostnej skupiny, ktorá nebola v štatistikách vedená samostatne, zanedbateľné. O aktivizácii slovenskej politiky zasa svedčí úspešná kandidatúra Františka Skyčáka pri parlamentných voľbách 1905, 1906 a 1910 v hornooravskom volebnom okrese Bobrov. Pripomeňme, že ešte v roku 1890, kedy sa tiež konalo sčítanie ľudu, hlavný župan Oravskej župy konštatoval „národnú neuvedomelosť“ tamojšieho katolíckeho obyvateľstva. Citované podľa Viktor BORODOVČÁK, *Poliaci a slovenský národný zápas v rokoch dualizmu*, Bratislava 1969, s. 411, ku genéze predprevratových propoľských aktivít na Orave s. 403–438; *A Magyar Korona Országainak 1900. Évi Népszámlálása I.*, Budapest 1902, s. 4–5 (Árva vármegyé); *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. Évi Népszámlálása I.*, Budapest 1912, s. 98–99, 248–253.

35 Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 52, 71–72.

36 Ibidem, s. 70–76; Literárny archív Slovenskej národnej knižnice Martin (LA SNK), signatúra (sig.) 49 L 14, list F. Houdeka J. Škultétymu zo 6. 12. 1918.

Devína po ústie Ipla a sčasti masívu Tatier.³⁷ Podrobnejší výklad severných hraníc Slovenska podali major Kalhous a podplukovník Emil Hondl, členovia vojenského odboru etnografickej sekcie, v elaboráte *Určení hranic československého státu ze stanoviska strategického* z 26. novembra 1918.³⁸ Odmietli akékoľvek územné úpravy na historickej hranici vedenej Oravou a Spišom, ktorá obklopovala kotlinu medzi centrom Podhalia Novým Targom a Zakopaným. K prípadnému ohrozeniu kľúčového železničného spojenia s východným Slovenskom by podľa vojenských expertov Poľiaci využili cesty vedúce z Nového Targu k údoliu Popradu.³⁹

Dvorského súhrnný elaborát zohľadňoval pripomienky odborníkov etnografickej sekcie a podklady bývalej hraničnej komisie Národnej rady. V časti venovanej severným hraniciam Slovenska zotrval na stanoviskách vojenských expertov, avšak s jednou odchýlkou. Ako kompenzáciu za prípadne vnesené poľské historické nároky na Spiš navrhoval odstúpiť severný cíp Oravskej župy (s výnimkou najvyššieho vrchu Beskýd Babej hory). Územie severozápadnej časti Spiša sa totiž nachádzalo v blízkosti železnice Košice – Bohumín. Zároveň z tejto lokality, nachádzajúcej sa za hrebeňom Spišskej Magury, bolo možné kontrolovať sústreďovanie sa poľských ozbrojených síl v priestore železničného uzla Nový Targ. Z etnografického hľadiska nemal mať záujem severného suseda o Oravu a Spiš opodstatnenie, pretože „Poláci nejsou vůbec národem horským“.⁴⁰ Predbežné predstavy Úradu pre prípravu mierovej konferencie o problematike hraníc vo východnej časti republiky následne Dvorský a kartograf Malíř predstavili Klubu slovenských poslancov. V nich konkretizovali prípadnú náhradu za poľské nároky týkajúce sa Spiša počtom približne dvanástich horooravských obcí. Možnosť malej výmeny pripúšťali aj v údolí Popradu, kde by náhradu za pričlenenie poľských obcí Leluchów a Dubne predstavovalo niekoľko rusínskych obcí (Mníšek nad Popradom, Pilhov).⁴¹ Dvorského prvotná koncepcia fyzickogeografických hraníc československého štátu z predrevratového obdobia sa tak pozmenila po zohľadnení

37 R. KALHOUS, *Budování armády*, s. 45.

38 Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (AMZV), f. Pařížský archiv 1918–1921 (PA), krabica (kr.) 56, sig. 5298.

39 Autori ponúkli aj „expanzívny“ územný variant. Zarovnanie hraníc pri Novom Targu v prospech ČSR by síce nemalo strategický význam, Slovensku by však prinieslo turistické stredisko Zakopané. Tamže.

40 AMZV, f. PA, kr. 56, sig. 5308, Viktor DVORSKÝ, *Návrh na úpravu hranic. Hranice Slovenska*, nedat. (prelom novembra – decembra 1918); M. HRONSKÝ, *Trianon*, s. 118–120; Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 72–74.

41 Národné zhromaždenie 1918–1920, zápisnica zo schôdze KSP zo 6. 12. 1918. Dostupné na: <http://www.nrsr.sk/dl/>, 9. 4. 2018.

vojensko-obranných záujmov. Čo sa zhodovalo s názormi vojenských poradcov, bolo Dvorského pôvodné geografické vytýčenie juhovýchodných hraníc Slovenska: Novohradské vrchy (Börzsöny) – Matra (Mátra) – Bukové hory (Bükk). R. Kalhous pokladal horské hrebene medzi Vacovom (Vác) a Miškovcom (Miskolc) za súčasť krídelnej obrany strategického dunajského priestoru.⁴² Aj keď tento československý maximalistický územný variant nenašiel medzi dohodovými politikmi pochopenie, mal predsa len význam pri následných úvahách o severných hraniciach Slovenska. Keď vojna s Maďarskom v lete 1919 naplno obnažila problematiku obrany, vyplývajúcej z nepomeru medzi dĺžkou a šírkou slovenských hraníc, bude Dvorský pri koncipovaní návrhov na stanovenie hraníc na Orave a Spiši prihliadať aj na tento faktor.

Odborné výsledky Úradu prezentoval Vladimír Slavík na zasadnutí československej vlády za účasti prezidenta Masaryka a predsedu parlamentu Františka Tomáška 2. januára 1919. Debata o vymedzení československých územných požiadaviek pre blížiacu sa mierovú konferenciu vychádzala z výsledkov činnosti etnografickej sekcie, predovšetkým elaborátu V. Dvorského, ktorý bol na rokovaní vlády osobne prítomný. Severná hranica Slovenska sa spomínala v rámci prezentácie prvého, z pohľadu požiadaviek minimalistického (a odmietnutého) variantu, ktorý počítal s odstúpením severného cípu Oravy Poľsku. Otázkou príslušnosti Tešínska sa nezaoberal ani jeden zo štyroch územných variantov, čo zodpovedalo prijatému princípu zachovania historických hraníc českých krajín.⁴³

Zbor odborných poradcov československej delegácie v Paríži nadväzoval z obsahového a personálneho hľadiska čiastočne na činnosť Úradu pre prípravu mierovej konferencie. Pri výbere expertov, odcestovaných do metropoly svetovej diplomacie v januári 1919, sa uplatnil výrazný vplyv Edvarda Beneša, keďže z organizačného hľadiska tvorila delegácia samostatný odbor ministerstva zahraničných vecí. Na zostavovaní slovenskej expertnej časti delegácie sa podieľal Úrad ministra s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobára a osoby z okruhu prezidenta Masaryka. V sekcii geografie, etnografie a štatistiky, kľúčovej pre problematiku Oravy a Spiša, bol zastúpený Jozef Škultéty.⁴⁴ Expertná činnosť geografov, etnografov, štatistikov a ďalších odborníkov bola spočiatku zameraná na aktuali-

42 V. DVORSKÝ, *Území českého národa*, s. 41; M. HRONSKÝ, *Trianon*, s. 118, 124–127, 188–190.

43 *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*, sv. I, dok. č. 57, s. 131–141; Jindřich DEJMEK, *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata*, sv. I, Praha 2006, s. 229.

44 Z približného počtu 38 odborníkov pôsobiacich v čs. delegácii v Paríži pochádzalo osem zo Slovenska. Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 107, 123–134; Vavro ŠROBÁR, *Osvobodené Slovensko. Pa-*

záciu tzv. Benešových memoránd z konca roka 1918, ktoré obsahovali rámcové československé požiadavky.⁴⁵ Ďalšou pracovnou náplňou bolo vypracúvanie analýz pre Beneša v pozícii prizvaného poradcu v teritoriálnych komisiách Najvyššej rady konferencie.⁴⁶ Minister zahraničia požadoval, aby vypracované referáty obsahovali maximálny a minimálny variant územných požiadaviek, čo korešpondovalo s priebehom vládnej porady z 2. januára 1919. Prvé práce expertnej časti delegácie z januára – februára 1919 rešpektovali historické poľsko-uhorské (od roku 1772 haličsko-uhorské) hranice ako nespochybniteľný fakt. V analýze obranyschopnosti čs. štátu Kalhous naďalej konštatoval, že z hľadiska vojensko-strategických záujmov hranica severného Slovenska pozdĺž hrebeňa Karpát „nevyžaduje oprav.“ Autori Memoranda č. 5 *Slovensko. Požadované územia na Slovensku* nepokladali vytýčenie hraníc s Poľskom za problémovú záležitosť, keďže sa tejto téme ani nevenovali.⁴⁷

V úvodnej fáze parížskych mierových rokovaní problematika Oravy a Spiša nepatrila k aktuálnym témam. Od slovenských expertov politické vedenie československej delegácie očakávalo predovšetkým prípravu materiálov spojených s historickou rozlukou Slovenska s maďarským štátom. Elaboráty a mapové dokumenty s problematikou Oravy a Spiša po sebe nezanechali, čo len potvrdzovalo dominant-

mäti z rokov 1918–1920, Praha 1920, s. 417; *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919*, sv. II, Zdeněk Šolle (ed.), Praha 1994, dok. č. 23, s. 167–168.

45 Texty Benešových memoránd boli neskôr publikované v edícii *Die tschechoslowakischen Denkschriften für die Friedenskonferenz von Paris 1919/1920*, Hermann Raschhofer (ed.), Berlin 1937. K obsahu memoránd v kontexte Benešovo politického myslenia pozri J. DEJMEK, *Edvard Beneš*, s. 235–239.

46 Úlohou posúdiť územné požiadavky Československa a Poľska Najvyššia rada poverila expertov Francúzska, Talianska, Veľkej Británie a Spojených štátov amerických zastúpených v Komisii pre československé záležitosti (5. 2. 1919) a v Komisii pre poľské záležitosti (12. 2. 1919). Na preskúmanie vybraných problematických okruhov si obe komisie ustanovili hraničné podkomisie. Kvôli zhodnému predmetu záujmu sa tešínsky konflikt riešil od 31. 3. 1919 na spoločných rokovaníach komisií pre československé a poľské záležitosti. Oravsko-spišskú problematiku nepriamo ovplyvňovala aj Medzispojenecká komisia pre Tešínske Sliezsko. Jej návrhy, týkajúce sa spôsobu určenia a rozsahu vytýčenia československo-poľských hraníc posielané z centra spornej tešínskej oblasti do Paríža ovplyvňovali stanoviská jednotlivých delegácií. M. HRONSKÝ, *Trianon*, s. 151–152; M. KAMIŇSKI, *Konflikt polsko-česki*, s. 78–79, 112–114; Dagmar PERMAN, *The Shaping of the Czechoslovak State. Diplomatic History of the Boundaries of Czechoslovakia, 1914–1920*, Leiden 1962, s. 122–125, 228–233.

47 Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 157–166; J. CHODĚJOVSKÝ, *Vědci uprostřed „velké politiky“*, s. 149; *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*, sv. I, s. 26, dok. č. 76, s. 174; P. JAKUBEC, *Formovanie československo-poľskej hraničnej čiary*, s. 581–582.

né postavenie tešínskej otázky aj odborné kvality českých univerzitných vedcov.⁴⁸ Vplyv Viktora Dvorského a Lubora Niederleho bol badateľný v názoroch Fedora Houdeka, člena sekcie pre národohospodárstvo a financie, ktorý pre potreby delegácie pripravil štatistické tabuľky z (predpokladaného) územia Slovenska podľa sčítania ľudu z roku 1910.⁴⁹ Rekonštruovať ho môžeme len prostredníctvom jeho súkromnej korešpondencie a tlače. Presadenie československých strategických záujmov v tešínskej oblasti malo podľa ekonomicky orientovaného Houdeka prvoradý význam pre budúcnosť slovenského priemyslu. V prípade ich ohrozenia ministromi Vavrovi Šrobárovi, s ktorým na prelome storočí spolupracoval pri vydávaní masarykovského *Hlasu*, z Paríža písal: „Bolo by treba uvažovať, či by nedalo sa na zámenu pre ústupky v Těšínsku kus Spiša, severozápadný kút, starovesský okres po hrebeň Magury, Poliakom. Ač sa nepriznávajú, sú to skutočne Poliaci a kraj ten ťahne k Poľsku.“⁵⁰ Nedocenenie subjektívneho vedomia etnickej príslušnosti tamojších Goralov zodpovedalo Niederleho chápaniu štúdia národnostnej otázky.⁵¹ Houdekom uvádzané gravitovanie severozápadného Spiša k Poľsku, doplnené o národohospodársky faktor („komparatívna“ výhoda Oravy pred oblasťou Magury v podobe energetického využitia tamojších vodných tokov) bolo zasa blízke Dvorského modelu geografických hraníc štátu. Opačný uhol pohľadu s dôrazom na aktívne postoje obyvateľov sporných území Fedor Houdek prezentoval slovenskej verejnosti prostredníctvom tlačového média. Nesúhlas Goralov s pripojením územia, ktoré obývali, k Poľsku podoprel historickou argumentáciou, podľa ktorej boli najstaršími obyvateľmi Spiša Slováci. O prípadných územných ústupkoch Poľsku, z pochopiteľných dôvodov politickej výbušnosti témy, v agrárnickom periodiku neuvažoval. Týmto strategickým úvahám sa vyhol aj v „parížskej“ koreš-

48 V prvom vlaku smerujúcom na parížsku konferenciu, ktorý opustil Prahu 6. 1. 1919, cestovali aj A. Černý, V. Dvorský, K. Chotek a L. Niederle. J. CHODĚJOVSKÝ, *Vědci uprostřed „velké politiky“*, s. 147.

49 Pavol TIŠLIAR – Branislav ŠPROCHA, *Zaznávaný a nepoznaný cenzus 1919 či len kuriozita?*, *Historický časopis* 63, 2015, č. 2, s. 267–268.

50 Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Vavro Šrobár, inventárne číslo 623, kr. 10, správa F. Houdeka V. Šrobárovi z 9. 5. 1919; Národní archiv Praha (NA), f. Prezídium ministerstva vnútra 1918–1939, sig. 225-1441-1, správa F. Houdeka V. Šrobárovi z 20. 5. 1919.

51 Niederle preferoval pri interpretácii národnostných pomerov štatistické a jazykové údaje. Národnosť chápal ako celistvú nemennú konštantu, výskum národného vedomia jednotlivcov v teréne nepokladal za prínosný. Bližšie M. MORAVCOVÁ, *Politický národopis*, s. 105–106. Pozri tiež text k pozn. č. 64 až 69.

pondencii s martinským tradicionalistom Jozefom Škultétym, ktorý sa z mesta nad Seinou vrátil do vlasti koncom marca 1919.⁵²

Jediný dosiaľ nájdený koncepčný dokument k otázke vymedzenia československo-poľských hraníc na Orave a Spiši od slovenského autora nepochádzal z okruhu vedeckej komunity. Vypracoval ho poslanec a zakladateľ agrárneho prúdu slovenskej politiky Milan Hodža z podnetu prezidenta Masaryka začiatkom marca 1919. Vychádzal z analýzy geografických pomerov, hospodárskej vyspelosti a dopravnej prepojenosti územia a prejavujúcich sa polonofilských tendencií obyvateľstva. „Reálpolitik“ Hodža uvažoval v najkrajnejšom prípade o odstúpení 12 obcí v severovýchodnom cípe Oravy Poľsku. Tento variant sa zhodoval so stavom po definitívnom ukončení delimitácie štátnych hraníc z roku 1924, kedy obce Hladovka a Suchá Hora pripadli späť Československu za odstúpenie katastra obce Dolná Lipnica Poľsku. V severozápadnom cípe Spiša Hodža identifikoval osem obcí, ktoré svojou zemepisnou polohou a obchodnými kontaktmi inklinovali k Poľsku. Ich slovensko-goralské obyvateľstvo však malo principiálne odmietat pripojenie k severnému susedovi.⁵³

Ak v rámci riešenia tešínskej problematiky nebol osobne prítomný žiaden odborný poradca, ktorý by československú delegáciu upozorňoval na význam pridruženej oravsko-spišskej agendy (minimálne z hľadiska percepcie slovenským obyvateľstvom), na poľskej strane bola situácia odlišná. Členovia poradného zboru poľskej delegácie Kazimierz Nitsch a Stanisław Kutrzeba, ako aj v Paríži viackrát prítomný Władysław Semkowicz sa v otázke integrácie severných oblastí Slovenska s poľským osídlením „na podstawie praw historycznych“ angažovali hneď po rozpade podunajskej monarchie.⁵⁴ Aj keď univerzitný historik W. Semkowicz spätne

52 Fedor HOUDEK, *Orava a Spiš*, Slovenský denník 25. 5. 1919; LA SNK, sig. 49 L 14, list F. Houdeka J. Škultétymu z 2. 5. 1919.

53 AMZV, f. PA, kr. 59, sig. 5520, správy M. Hodžu *K otázce horalské v Oravě* zo 7. 3. 1919 a *Horalové vo Spiši* z 10. 3. 1919. Kópie dokumentov poskytla Dominika Janáková (AMZV), ktorá na ne upozornila v diplomovej práci *Plebiscitní úřady na Těšínsku, Oravě a Spiši v letech 1918–1920*, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016, s. 31. Hodžove územné návrhy nepredstavovali oficiálne stanovisko KSP, ktorý naďalej zotrval na zachovaní historických severných hraníc bývalého Uhorska.

54 Spomínaní krakovskí vedci sa podieľali na vypracovaní memoranda Poľského tatranského spolku (Polskie Towarzystwo Tatrzańskie) z 23. 11. 1918 adresovaného Poľskej likvidačnej komisii, ktoré odhadovalo počet Poliakov žijúcich na severnom Slovensku na 120 000 osôb. Poľský tatranský spolok sa stal kolektívnym členom Výboru národnej obrany Spiša, Oravy, Čadčianskej oblasti a Podhalia hneď po jeho založení vo februári 1919. Bližšie E. ORLOF, *Orawa i Spisz*, s. 81–82; pozri aj text k pozn. č. 29.

hodnotil ochotu poľských činiteľov zaoberať sa oravsko-spišskou problematikou silne kriticky, dokázal ovplyvniť ich politické konanie.⁵⁵

* * *

Obdobie jar – leto 1919 bolo pre diplomatický rámec tešínskeho konfliktu charakterizované neúspechom pri hľadaní riešenia zo strany vrcholových predstaviteľov veľmocí aj samotných politických reprezentácií Poľska a Československa. Spreádzalo ho postupné oslabovanie pozície Prahy na mierovej konferencii. Lídri dohodových veľmocí poverovali expertné komisie riešením jednotlivých územných problémov bez politických smerníc, ktoré by zohľadňovali širší rámec rekonštrukcie stredovýchodnej Európy. V prístupe delegátov zastúpených v teritoriálnych komisiách sa premietali mocenské záujmy ich materských krajín.⁵⁶ Väčšinový návrh spoločnej komisie pre československé a poľské záležitosti na rozdelenie územia Tešínskeho Sliezska predložený Najvyššej rade 14. mája 1919 bol výhodný pre strategické a ekonomické záujmy Československa. Územia Oravy sa návrh nedotýkal, v prípade Spiša komisia odporúčala čiastočne vyhovieť poľským požiadavkám podľa etnografických a geografických (zjednodušenie hraničnej línie) kritérií.⁵⁷ Na

-
- 55 Pred československo-poľskými rokovami o hraničných otázkach v Krakove v júli 1919 Semkowicz presadil, aby poľská delegácia prezentovala problematiku južných hraníc so Slovenskom ako rovnocennú s tešínskou otázkou. W. SEMKOWICZ, *O Spisz*, s. 3–26. K Semkowiczovým a Nitschovým aktivitám v Paríži tiež E. ORLOF, *Orawa i Spisz*, s. 85, 89–91, 94; *Paríž 1919*, listy K. Nitscha zo 14. 3. 1919 (s. 290), 8. 4. 1919 (s. 308), 15. 4. 1919 (s. 314). K snahám premiéra Paderewského presadiť na pôde Najvyššej rady oravsko-spišskú agendu bližšie M. K. KAMIŃSKI, *Konflikt polsko-czeski*, s. 237.
- 56 Taliansko sa v dunajskom priestore opieralo o zblíženie Poľska a Maďarska; Francúzsko hľadalo záruky proti budúcej nemeckej agresii (čo pre Československo znamenalo podporu pri zabezpečení jej strategických hraníc aj s rizikom vyššieho počtu národnostných menšín); Spojené štáty americké sa snažili obmedziť ďalší francúzsky mocenský vplyv v Európe; pozícia Veľkej Británie kolísala medzi podporou Francúzska a vystupovaním v úlohe arbitra medzi francúzskymi a americkými záujmami. A. SZKLARSKA-LOHMANNOWA, *Polsko-czechosłowackie stosunki*, s. 44–45; P. JELÍNEK, *Zabranicně-politické vztahy*, s. 83; D. PERMAN, *The Shaping of the Czechoslovak State*, s. 123–125, 132–133, 149, 233, 253.
- 57 Podľa M. K. Kamiňského (bez uvedenia prameňa) malo vynechanie Oravy zo sporných území poslúžiť ako kompenzácia Československu za to, že nezíska celé územie Tešínskeho Sliezska. Prozaickejší dôvod uvádza I. Chalupecký, podľa ktorého spoločná československo-poľská subkomisia na rokovaní 23. apríla 1919 navrhla na odstúpenie dvanásť Poliakiemi obývaných spišských obcí, ale v prípade Oravy nedokázala nájsť geograficky (kvôli prúdeniu vodných tokov) ani etnograficky vedenú hraničnú líniu. M. K. KAMIŃSKI, *Konflikt polsko-czeski*, s. 110–114, 427; Ivan CHALUPECKÝ, *Dokumenty k severným hraniciam Slovenska z rokov 1918–1920 v archíve Ministerstva zahraničných vecí v Paríži*, *Z minulosti Spiša* 18, 2010, s. 185.

najvyššej politickej úrovni územný návrh zablokoval americký štátny sekretár Robert Lansing keď navrhol, aby sa sporom zaoberali priamo československí a poľskí zástupcovia. Prechodné oteplenie politických vzťahov otvorila pražská schôdza prezidenta Masaryka s poľským premiérom Ignacym Paderewským koncom mája 1919. Medzi oboma štátmi došlo k nadviazaniu diplomatických vzťahov, problematiku vytyčenia spoločných hraníc mala podľa oboch štátnikov posúdiť československo-poľská zmiešaná komisia.⁵⁸

Postupnú štandardizáciu politických vzťahov medzi dvoma slovanskými krajinami vážnejšie neohrozili ani udalosti spojené s tzv. vojnou o Slovensko v máji – júni 1919. Maďarská boľševická armáda počas nej dokázala preniknúť až na sever Šarišskej župy a rozdeliť tak Východnú armádnu skupinu československých vojsk. V úvahách poľských činiteľov ako na maďarskú intervenciu reagovať sa objavovali strategické argumenty (zaistenie karpatských priesmykov), ako aj návrhy na obsadenie Oravy, Spiša a čadčianskej oblasti s cieľom ochrániť tamojšie poľské obyvateľstvo. Poľské vojenské oddiely sa po krátkej prítomnosti na severnom Spiši – po zásahu dohodových predstaviteľov a náčelníkov francúzskej vojenskej misie v Prahe a Varšave – vrátili na pôvodné pozície. Slabá akcieschopnosť Československa ubrániť slovenské územie a jeho neisté geopolitické postavenie medzi problematickým spojencom Poľskom a otvorene nepriateľským Maďarskom prispeli k oslabeniu pozície Prahy na mierovej konferencii.⁵⁹

K pozitívnym výsledkom československo-poľských politických rokovaní v Krakove 21.–29. júla 1919 neprispelo zloženie oboch delegácií, v ktorých boli zastúpení nacionálne orientovaní činitelia tešínskych regionálnych orgánov. Československá delegácia vedená vedúcim politickej sekcie Ministerstva zahraničných vecí Bedřichom Štěpánkom uplatňovala defenzívnu taktiku založenú na odmietaní poľských požiadaviek. Neúčast slovenských zástupcov „kompenzovala“ negatívnym stanoviskom k žiadosti poľskej delegácie priradiť medzi sporné oblasti aj Oravu a Spiš. Neúspech rokovaní poľská diplomacia prezentovala v Paríži ako dôsledok neochoty československých partnerov hľadať spoločné riešenie, a to aj prostredníctvom plebiscitu.⁶⁰

58 K vyslaniu zástupcov na vyslaneckej úrovni počas tešínskeho konfliktu nedošlo. A. SZKLARSKA-LOHMANNOWA, *Polsko-czechosłowackie stosunki*, s. 48–49; P. JAKUBEC, *Formovanie československo-poľskej*, s. 588–589.

59 M. HRONSKÝ, *Trianon*, s. 225–247; M. K. KAMIŃSKI, *Konflikt polsko-czeski*, s. 140–147; D. PERMAN, *The Shaping of the Czechoslovak State*, s. 239, 242, 248.

60 P. JELÍNEK, *Zabranické-politické vzťahy*, s. 88–93; M. HRONSKÝ, *Trianon*, s. 321–325; A. SZKLARSKA-LOHMANNOWA, *Polsko-czechosłowackie stosunki*, s. 50–52.

Neschopnosť veľmocí a ich nespolupracujúcich spojencov Prahy a Varšavy dohodnúť sa na vytýčení spoločných hraníc znamenala ďalšie angažovanie odborníkov venujúcich sa problematike Oravy a Spiša. Nič na tom nezmenil ani návrat Niederleho, Dvorského a Choteka do Prahy v marci 1919. Po deklarovaní oficiálnych poľských nárokov na severné teritória Slovenska sa uplatnenie výhradne vojensko-strategického hľadiska (žiadne ústupky v otázke historických hraníc) československou stranou stalo bezpredmetným. Do popredia záujmu českých expertov sa dostával prístup, integrujúci viacero odborných pohľadov. Patrilo k nemu aj porovnávanie významu jednotlivých sporných území zahrnutých v československo-poľskom konflikte.

V elaboráte *Poláci v Uhrách. Výtah z pařížského memoriálu z mája 1919* Lubor Niederle konštatoval poľskú jazykovú príbuznosť obyvateľstva v okresoch Čadca, Námestovo, Trstená a Spišská Stará Ves, o ktoré prejavovala záujem na mierovej konferencii poľská diplomacia.⁶¹ Za hlavný argument proti poľským územným nárokom pokladal stotožnenie sa tamojších „karpatských horalov“ s príslušnosťou k slovenskému etniku. Prihlásenie sa niekoľkých obcí Trstenského okresu s 15 000 obyvateľmi k poľskej národnosti pri poslednom uhorskom sčítaní ľudu pripisoval výsledkom propagandy šíriacej sa od začiatku 20. storočia z popudu krakovského mesačníka *Świat Słowiański*. V prípade nutnosti „kompensace za Těšín“ Niederle navrhoval odčlenenie výhradne severovýchodného cípu Oravy s 15 000 obyvateľmi a okresu Spišská Stará Ves severne od hrebeňa Spišskej Magury s 18 000 obyvateľmi.⁶² Možnosť zahrnúť do riešenia teritoriálneho konfliktu s Poľskom aj územie Trenčianskej župy vylúčil nelingvistickou argumentáciou – nutnosťou zachovať kontrolu nad celým úsekom Košicko-bohumínskej železnice.

Niederleho elaborát vychádzal z výsledkov jeho vedeckých prác publikovaných ešte pred rozpadom Rakúsko-Uhorska. Tie využívala ako argumentačnú zbraň na mierovej konferencii paradoxne poľská strana.⁶³ Ohlas dosiahla najmä medzi členmi americkej delegácie, ktorá preferovala pri utváraní stability nových

61 Opieral sa pritom o štúdie českých, poľských a slovenských filológov (Alois V. Šembera, Štefan Mišík, Maksymilian Gumpłowicz, Pavol J. Šafárik, J. Polívka, František Pastrnek). AMZV, f. PA, kniha č. 59, sig. 5523.

62 Podľa sčítania ľudu z roku 1910 žilo v oravskom okrese Trstená 23 077 obyvateľov, z toho v štrnástich obciach odstúpených v júli 1920 Poľsku 16 133 obyvateľov. V okrese Spišská Stará Ves žilo 18 229 obyvateľov, z toho v trinástich odstúpených obciach 8 747 obyvateľov. *A Magyar Szent Korona Országainak 1910*, s. 98, 250–252.

63 Návrh spoločnej komisie pre československo-poľské záležitosti zo septembra 1919 vynechať z pripravovaného plebiscitu okresy Čadca, Stará Lubovňa a Kežmarok vyvolal v Paríži horúčkovitú aktivitu poľských delegátov Semkowicza a Machaya. Francúzsky generál Henri Le Rond, predse-

štátov etnografický princíp. V tejto súvislosti je preto vhodné uviesť stručný exkurz k „oravsko-spišským“ aspektom Niederleho predvojnových prác.

Národopisnú mapu slovenského etnika podľa sčítania obyvateľstva z roku 1900 Lubor Niederle prezentoval pred jej vydaním v roku 1903 ako detailne vypracovanú prácu, ktorú „dnes nemá žiadny slov[anský] národ“. Otázku slovenských miestnych názvov na Spiši konzultoval s regionálnym historikom a etnografom Štefanom Mišíkom, z územia Trenčianskej a Oravskej župy s Fedorom Houdekom, s ktorým sa o 16 rokov neskôr stretli v zbore československých poradcov na mierovej konferencii.⁶⁴ Niederleho mapové prílohy hornouhorských žúp predstavovali kombináciu poznatkov demografickej štatistiky a jazykovedy. Vyznačil v nich aj obce a mestá s obyvateľstvom, ktoré sa pri sčítaní roku 1900 prihlásilo za Slovákov, ale hovorilo „slovenisovanou polštinou“. V Oravskej župe spadalo do tejto kategórie 22 obcí, v Trenčianskej župe 2 obce, v Spišskej župe žiadna.⁶⁵ Súčasťou druhého vydania práce bola aj mapa Spiša so zakreslením 51 pôvodne poľských obcí z okresov Kežmarok, Stará Lubovňa a Spišská Stará Ves na základe „věřohodných výsledků“ knihy jazykovedca a vysokého úradníka uhorského ministerstva vnútra Sama Czambela *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (1903). Vzhľadom na výsledky úradnej štatistiky však tieto obce zahrnul do oblasti osídlenej slovenským etnikom.⁶⁶

Vedeckej komunitě z oboru slavistiky vrátane poľskej proveniencie bola dobre známa aj Niederleho práca *Slovanský svět*.⁶⁷ Geografický a štatistický prehľad slovenských národov bol takisto založený na využití jazykovedných poznatkov a úradnej štatistiky. V textovej časti taxatívne vymedzil poľskú jazykovú oblasť nachádzajúcu sa na hornom Uhorsku s doplnením, že tamojšie obyvateľstvo sa pri sčítaní

da spoločnej československo-poľskej hraničnej podkomisie, reagoval na ich výčitky poznámkou, že Niederleho mapu vidí po prvýkrát... E. ORLOF, *Orawa i Spisz*, s. 90–91.

64 ALU SNK, sig. 49AF9, listy L. Niederleho J. Škultétymu z 31. 1. 1903, 1. 4. 1903 a nedat. (január 1903).

65 V textovej časti Niederle uviedol jazykovedné štúdie Spiša od A. V. Šemberu z roku 1876 (51 pôvodne poľských obcí s „magurským“ obyvateľstvom) a Štefana Mišíka z roku 1903 (56 pôvodne poľských obcí s etnicky slovenským obyvateľstvom). Lubor NIEDERLE, *Národopisná mapa uherských Slováku na základe sčítání lidu z roku 1900*, Praha 1903, s. 90.

66 Lubor NIEDERLE, *Uherští Slováci. Národopisná mapa a statistika uh. Slováku na základe sčítání lidu z roku 1900* (s prílohou *Nová data k východní slovenské hranici v Uhrách*), Praha 1906. Tretie, skrátené vydanie pod názvom *Místopis a národnostní statistika obcí slovenských*, Praha 1919, obsahuje iba mapu Slovenska s vyobrazením oblastí so slovenskou väčšinou/menšinou.

67 Lubor NIEDERLE, *Slovanský svět*, Praha 1909. V práci sa vyjadril aj k otázke československej národnej jednoty, pričom konštatoval, že pri zachovaní dovtedajších (predovšetkým politických) pomerov dôjde v budúcnosti k úplnému oddeleniu uhorských Slovákov. Tamže, s. 97–98.

prihlásilo k slovenskej národnosti.⁶⁸ Jazykovedec a etnológ *Roman Zawiliński*, pôvodne zamýšľajúci preložiť *Slovanský svět do polštiny*, v recenzii autorovi vyčítal stotožnenie haličko-uhorskej hranice s národnostnou hranicou. *Zawiliński*, ktorý na severe Slovenska prevádzal terénny výskum, pokladal za výhradný vedecký dôkaz etnickej príslušnosti tamojších Goralov ich reč, nie vyjadrenia národnostne nevedomého ľudu („ľud ciemny“) pri poslednom úradnom sčítaní. Niederle v reakcii vysvetľoval nedorozumenie zlou štylizáciou a poľský jazykový charakter tamojších obcí nespochybnil.⁶⁹

Počas prvej svetovej vojny bol so stručným výťahom *Slovanského světa* oboznámený aj expertný tím amerického prezidenta Wilsona, a to prostredníctvom Alberta H. Putneyho, vedúceho blízkovýchodného oddelenia Štátneho departmentu. V mapovej prílohe práce, preloženej do angličtiny odborníkom Smithsonovho inštitútu Alešom Hrdličkom, presahuje poľský etnický vplyv uhorsko-haličskú hranicu mierne v oblasti severozápadného Spiša.⁷⁰

V období radikalizácie československo-poľského územného konfliktu v roku 1919 sa na Niederleho dielo, ale aj na výskumy ďalších českých a slovenských jazykovedcov, odvolávali autori spisu *Spisz, Orawa i Okreg Czadecki*. Stanisław Eljasz-Radzikowski, W. Semkowicz, Walery Goetel a *Roman Zawiliński*, významní krakovskí vedci v službách národného aktivizmu, odhadovali počet Poliakov žijúcich na „kompaktnom území“ severného Slovenska na 120 000 osôb. Autori si z výskumov českých a slovenských jazykovedcov, publikovaných v rozpätí od 60. rokov 19. storočia (A. V. Šembera) do začiatku 20. storočia (F. Pastrnek, S. Czambel,

68 K poľskojazyčnému územiu Niederle priradil oblasť Oravy severne od Zubrohlavy a Bobrova (17 obcí), na Spiši oblasť nad líniou Starý Smokovec, Kežmarok a Stará Lubovňa (približne 54 obcí), v Liptovskej župe obce ležiace v okresoch Liptovský Sv. Mikuláš a Ružomberok, v Trenčianskej župe dve obce a malú enklávu na Zemplíne. Tamže, s. 53.

69 Roman ZAWILIŃSKI, *Słowianie współczesni*, Świat Słowiański 6, 1910, č. 64, s. 213–223; LA SNK, sig. 68 F 43, odpisy dvoch listov L. Niederleho R. Zawilińskému, nedat. (1910). Zawiliński a redakcia *Świata* Słowiańskiego podporovali emancipáciu spišsko-oravských Goralov prostredníctvom šírenia poľskej národnej kultúry. Odmietali však instrumentalizáciu goralskej otázky v neprospech slovenského národného hnutia a poľsko-slovenských vzťahov, o ktorú sa pokúšala časť haličskej promadaárskej inteligencie. Bližšie V. BORODOVČÁK, *Poliaci a slovenský národný zápas*, s. 409–434. Po vzniku nástupníckych štátov sa Zawiliński angažoval v politickom programe rozšírenia hraníc Poľska v oblastiach Oravy, Spiša a Kysúc.

70 Lubor NIEDERLE, *Geographical and statistical views of the contemporary Slav peoples* (separát), in: Annual Report Smithsonian Institution 1910, Washington 1911, s. 599–612; Karel CHO-TEK, *Lubor Niederle, jeho osobnost*, Národopisný věstník československý 31, 1949, s. 10; Jiří KO-VTUN, *Masarykův triumf*, Praha 1991, s. 108–110, 117–118. Blízkovýchodné oddelenie Štátneho departmentu malo v právomoci aj oblasť strednej Európy.

Š. Mišík), vybrali tie zistenia, ktoré v obciach na spornom území maximalizovali poľskú jazykovú prítomnosť. K týmto obciam potom priradili počet obyvateľov podľa výsledkov poslednej úradnej štatistiky z roku 1910.⁷¹

Niederleho predvojnové slavistické práce zmieňoval pri formovaní vlastného názoru na územný spor s Poľskom začiatkom roka 1919 aj prezident Masaryk. Slabinu jeho prístupu (úradné štatistiky ako výhradný zdroj analýzy) mienil riešiť vyslaním expertov na konfliktné územia. Benešovi do Paríža navrhoval zainteresovať do riešenia konfliktu aj etnografov, čo sa o pol roka neskôr ukázalo ako dvojsečná zbraň.⁷²

V laborátoch *Severní část Spiše a Severní Orava*, napísaných Viktorom Dvorským po vpáde poľských vojenských oddielov na Spiš v júni 1919, je pri kreovaní štátnych hraníc zreteľný faktor obranyschopnosti štátu.⁷³ V oravsko-spišskej problematike identifikoval dva prístupy poľskej politiky: počas prvej svetovej vojny nezaujímajú o tieto územia vyplývajúci z podpory centrálnych mocností, po dezintegrácii Uhorska snaha expandovať na jej severné teritórium. Aj najmiernejšie poľské požiadavky na Spiši (priblíženie štátnych hraníc na vzdialenosť 20–25 km od Košicko-bohumínskej dráhy) mali za cieľ eliminovať obranyschopnosť Československa. Územia severozápadne od Spišskej Magury (administratívny okres Spišská Stará Ves – pozn. E. D.) sa mal československý štát vzdať len za predpokladu, ak by juhovýchodná hranica Slovenska viedla pohoriami Novohradské vrchy, Matra a Bukové hory k dolnému Hornádu so zaistením bezpečného južného spojenia

71 Autori boli členmi kartografickej komisie Výboru národného obrany Spiša, Oravy, Kysúc a Podhalia. Ako územia „nevyhnutné“ pre Poľsko Semkowicz označil v mapovej prílohe časť Oravy severne od Oravského Podzámku a Tvrdošína, v Trenčianskej župe oblasť na sever od Vysokej nad Kysucou a Horelice (dnes súčasť Čadce), na Spiši severne od Popradu a obce Plaveč. Malo ísť údaje o území bez väčšinovej slovenskej populácie. *Spisz, Orava i Okręg Czadecki*, Kraków 1919, s. 4, 21.

72 Masaryk uvažoval o týchto krokoch po stretnutí so zástupcami tzv. Moravcov z Pruského Sliezka. Osídlením na kontaktnom území dvoch kultúr bola táto miznúca slovanská etnická skupina blízka goralskému obyvateľstvu Oravy a Spiša. *Korespondence T. G. Masaryk – Edvard Beneš 1918–1937*, Dagmar Hájková – Vlasta Quagliatová – Richard Vašek (eds.), Praha 2013, dok. č. 15, s. 61.

73 AMZV, f. PA, kniha č. 59, sig. 5523, list V. Dvorského ministerskému radcovi MZV (Bedřich Štěpánek) z 12. 7. 1919 s priloženými elaborátmi z 11. 7. 1919. B. Štěpánek, zastupujúci v Prahe neprítomného ministra Beneša, mal výrazné slovo pri zostavovaní československej mierovej delegácie. Koncom apríla 1919 sprostredkoval neoficiálnu schôdzku čs. prezidenta s poľským politikom Zygmuntom Lasockým, na ktorej Masaryk pripustil možnosť odstúpiť „čisté poľské časti“ na Orave, Spiši a severe Čadčianskeho okresu. Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 127, 138, 141, 212; Jaroslav VALENTA, *Zásah T. G. Masaryka do sporu o Těšínsko*, Slezský sborník 88, 1990, č. 3, s. 164–165.

s Košicami.⁷⁴ Z vojensko-bezpečnostného hľadiska uvažoval o možnom odstúpení spišských obcí Čierna Hora, Tribš, Nová Belá, Krempachy, Durštín a Fridman s osadou Falštýn. „Kdyby nebylo vyhnutí“, taktiež obcí Jurgov, Lapšanka, Repiská, Vyšné Lapše, Nižné Lapše, Kacvín a Nedeca. „Nelze-li zachovati dosavadní hranici“ na severe Oravy, odporúčal stanoviť hraničnú líniu: Babia hora (1 725 m) – Bučník (poľský Bucznik, 808 m) – riečka Jelešňa – Bučník (958 m) – Magura (1 232 m) v Skorušinských vrchoch. K Poľsku by tak boli pričlenené obce Harkabúz, Bukovina-Podsklie, Srnie, Podvlk, Orávka, Pekelník, Hladovka, Suchá Hora, Chyžné, Jablonka, Dolná Zubrica, Horná Zubrica, Dolná Lipnica a Horná Lipnica. Dvorského maximalistický variant územných ústupkov sa zhodoval so zoznamom 14 oravských a 13 spišských obcí, ktoré sa po rozhodnutí Konferencie veľvyslancov v Paríži z 28. júla 1920 ocitli na poľskej strane štátnych hraníc. Bez pozornosti neostali ani konzekvencie poľskej územnej politiky na vnútorné pomery v štáte: „[...] uvádějí tím českou politiku do choulostivé situace vůči Slovákům, neboť usilují, aby se ukázalo, že Slovensko ztrácí při sjednocení se s českým státem části území, které maďarská politika dovedla pevně držeti.“⁷⁵

Viktor Dvorský nebol jediný český vedec, ktorý uvažoval o odlišnom strategickom potenciáli oblastí, zahrnutých do československo-poľskej územnej problematiky. Polonista Bohumil Vydra pokladal silnejúce poľské aspirácie na župy Oravu a Spiš počas leta 1919 len za manéver Varšavy dosiahnuť v tešínskej otázke priaznivejšie rozhodnutie. Vládnej moci preto odporúčal uplatniť podobnú „kompenzačnú“ taktiku pri oblastiach Pruské Sliezske – Tešínsko.⁷⁶

* * *

Obdobie jeseň 1919 – leto 1920 sa nieslo v znamení ráznych obrátov v hľadani spôsobi riešenia československo-poľského územného sporu a stupňujúcej sa

74 Tento variant bol po rozhodnutí Najvyššej rady konferencie o vytýčení čs.-maďarských hraníc z 12. júna 1919 neaktuálny. Rozlohu, počet obyvateľov a hospodársky význam severozápadného Spiša pokladal Dvorský za zanedbateľné v porovnaní s okresom Bílsko, ktorý československá diplomacia mienila odstúpiť Poľsku v tešínskej oblasti. Podľa sčítania ľudu z roku 1910 žilo v Bílskom okrese 101 403 obyvateľov, z toho 1 % Čechov. P. JELÍNEK, *Zahraničně-politické vztahy*, príloha: Tabuľka 1.

75 AMZV, f. PA, kniha č. 59, sig. 5523. Nadmorská výška je spresnená podľa súčasného stavu.

76 Profesor Vydra spolupracoval s poslancom Františkom Sísom, ktorý mal ako bývalý člen vedenia Maffie na starosti poľskú agendu. V júli 1919 sa Sís zúčastnil československo-poľských politických rokovaní v Krakove. NA, f. Předsednictvo ministerské rady (PMR), kr. 3368, list B. Vydru pre PMR zo 7. 8. 1919.

destabilizácie pomerov na sporných teritóriách. K oslabeniu pozície československej delegácie v Paríži na politickej úrovni sa pridala aj zmena prístupu v činnosti expertných komisií. Iniciátorom bola americká delegácia, v ktorej úlohu vedúceho expertného tímu prevzal koncom leta 1919 historik rusko-poľských vzťahov Robert W. Lord. Ten zastával konzistentne protifrancúzske postoje a odmietal československé ekonomické záujmy v tešínskej oblasti.⁷⁷ Do kritického postavenia sa československá delegácia dostala potom, ako spoločná komisia pre československé a poľské záležitosti jednomyselne odporučila Najvyššej rade 22. augusta 1919 rozdeliť sporné územia podľa etnografického princípu. Pri návrhu na vytýčenie štátnych hraníc na Orave sa odvolávala (zjavne na základe poľskej argumentácie) na staršie zistenia českých a slovenských etnografov o poľskom osídlení tohto teritória. Navrhnutá línia Erdútka (Oravská Lesná) – Zákamenné-Klin – Rabča – Chyžné – Hladovka – Suchá Hora by znamenala odčlenenie severnej časti Oravy s 24 obcami.⁷⁸ Návrh v Najvyššej rade zablokovalo Francúzsko. Československá a poľská delegácia následne súhlasili s konaním plebiscitu, ktorý považovali v danej situácii za výhodnejší spôsob dosiahnutia územných ziskov ako navrhovanú augustovú hraničnú líniu. Podľa uznesenia Najvyššej rady z 27. septembra 1919 sa ľudové hlasovanie malo konať na celom území Tešínskeho Sliezska, v obciach okresov Trstená, Námestovo, Spišská Stará Ves a v Javorine v Kežmarskom okrese.⁷⁹

Na území Tešínskeho Sliezska priniesla plebiscitná kampaň vyhrotenie už tak napätých vzťahov medzi miestnymi Čechmi a Poliakmi. Teroristické útoky a štrajky baníkov nedokázalo zastaviť ani vyhlásenie výnimočného stavu Medzinárodnou plebiscitnou komisiou pre Tešínsko v máji 1920.⁸⁰ Na Orave a Spiši riadil poľskú plebiscitnú kampaň Hlavný plebiscitný výbor (Główny Komitet Plebiscytowy) v Novom Targu. Na česko-slovenskej strane to boli Plebiscitné komisie pre

77 Americká delegácia sa odvolávala na zistenia vlastných expertov zo sporných území. Lordova podpora poľských nárokov na Oravu sa opierala o správu plk. americkej armády C. H. Masona z trojdňovej poznávacej cesty v apríli 1919, počas ktorej skúmal ekonomické podmienky a etnografické zloženie tohto regiónu. D. PERMAN, *The Shaping of the Czechoslovak State*, s. 240–241, 249–250; M. K. KAMIŇSKI, *Konflikt polsko-czeski*, s. 181–189.

78 V Tešínskom Sliezsku by ČSR stratilo mestá Bohumín, Třinec a Karvinú s časťou uhoľného revíru, ako aj kontrolu nad väčšou časťou Košicko-bohumínskej železnice. M. K. KAMIŇSKI, *Konflikt polsko-czeski*, s. 190–192; P. JELÍNEK, *Zabraněně-politické vztahy*, s. 93–94.

79 Poľskú požiadavku rozšíriť konanie plebiscitu na okresy Čadca, Stará Ľubovňa a Kežmarok spoločná československo-poľská hraničná komisia zamietla. M. K. KAMIŇSKI, *Konflikt polsko-czeski*, s. 227, 237; D. PERMAN, *The Shaping of the Czechoslovak State*, s. 254–255; M. HRONSKÝ, *Trianon*, s. 332–334.

80 P. JELÍNEK, *Zabraněně-politické vztahy*, s. 98–114; M. K. KAMIŇSKI, *Konflikt polsko-czeski*, s. 278–295; Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu*, sv. II, Praha 1991, s. 1204–1211.

Oravu so sídlom v Tvrdošíne a pre Spiš so sídlom v Spišskej Belej. Začiatkom mája 1920 udelila tešínska plebiscitná komisia plnú moc nad vykonávaním správy a organizovaním plebiscitu na Orave a Spiši samostatnému orgánu. Popri zástupcoch Francúzska, Talianska, Veľkej Británie a Japonska získali v Medzinárodnej subkomisii pre Oravu a Spiš poradné zastúpenie aj delegáti Poľska a Československa – advokát zo Zakopaného Józef Diehl a spišský kapitulárny vikár Marián Blaha. Československí a poľskí zástupcovia sa zhodovali v jedinej veci: rozhodovanie medzinárodnej subkomisie pokladali za nekompetentné, poznačené neznalosťou právneho prostredia a mentality miestneho obyvateľstva. Málupočetné francúzske vojenské jednotky nedokázali zastaviť rastúcu vlnu politicky motivovaného násillia.⁸¹ Poľskí zástupcovia v Paríži, odvolávajúc sa na tešínske pomery (predovšetkým vypovedanie poľských robotníkov bez domovského práva československými úradmi) upozorňovali politikov Dohody na nemožnosť vykonania plebiscitu. Minister zahraničia Beneš zasa využil na kritiku násillia uplatňovaného na plebiscitnom území poľskou stranou pôdu Spoločnosti národov. Konferencia veľvyslancov, výkonný orgán Najvyššej rady v Paríži, ponúkla v júni 1920 pre obe strany ďalšiu formu riešenia územného sporu – arbitráž vykonanú nezávislým arbitrom.⁸²

V polovici júla 1919 odchádza Dvorský spolu s Karlom Chotekom, botanikom Karlom Dominom a geografom Jiřím V. Danešom skúmať slovenské pomery, vrátane oblasti severnej Oravy a Spiša. Trojmesačnú vedeckú výpravu, súčasťou ktorej boli aj ich manželky, podnikli z iniciatívy československého prezidenta a s vedomím ministerstva zahraničia. Všestrannú podporu štátnych úradov na území Trenčianskej, Oravskej a Spišskej župy pražským vedcom zaistil odporúčací list od ministra pre správu Slovenska Šrobára.⁸³ Výsledkom cesty súkromného docenta národopisu Choteka, ktorý podľa kresliara výpravy Janka Alexyho realizoval na

81 D. JANÁKOVÁ, *Plebiscitní úřady*, s. 96–129; Erik DULOVIČ, *V službách Československa. Juraj Slávik. Politická biografía 1890–1935*, Liptovský Mikuláš 2015, s. 89–93. K poľskej a československej plebiscitnej kampani bližšie Ewa ORLOF, *Sprawa Spisza i Orawy w okresie plebiscitowym (lipiec 1919–lipiec 1920). Przyczynek do akcji polskiej*, in: Michał Pułaski (ed.), *Z dziejów Europy Środkowej w XX wieku*, Kraków 1997, s. 53–60; Jerzy TOMASZEWSKI, *Czechosłowacka propaganda plebiscytowa na Spiszu i Orawie (1919–1920)*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica. Studia historica 42, 1995, č. 3–4, s. 323–334.

82 P. JAKUBEC, *Formovanie československo-poľskej*, s. 608–611; M. K. KAMIŃSKI, *Konflikt polsko-czeski*, s. 306–321.

83 Univerzitní profesori Domin a Daneš figurovali v súpise predpokladaných členov československej delegácie v Paríži. Z. VÁCHA, *Žádám Vás*, s. 232; NA, f. PMR, kr. 3306, správa Plebiscitnej komisie pri Ministerstve vnútra (MV) č. 76/1919 z 15. 10. 1919; M. DUCHÁČEK, *Dilemata čechoslovakismu*, s. 30; Jiří MARTÍNEK, *Geograf a cestovatel Jiří Daneš*, Praha 2017, s. 109–111.

Orave „antropologické meranie“, bolo memorandum *Orava a Spiš* zo septembra 1919.⁸⁴ Z etnografického hľadiska pokladal obce ležiace na severovýchode Oravy (predovšetkým Pekelník, Chyžné, Harkabúz, Bukovina-Podsklie, Srnie a Podvlk) za odlišné od „ostatní kulturní oblasti oravské“. Ich goralský charakter odôvodňoval vplyvom kolonizácie z Haliče a prístupnejším dopravným spojením s touto oblasťou. S výnimkou obcí Pekelník a Jablonka však pozoroval zreteľný príklon obyvateľstva k zotrvaní v rámci Československa.⁸⁵ Oblasť severozápadne od Spišskej Magury, obývanú Goralmi a podliehajúcu poľskému kultúrnemu vplyvu, uviedol ako jediná, ktorá by v prípade nutnosti mohla byť súčasťou riešenia územného sporu s Poľskom. Horský uzol Javoriny – spojnicu s hrebeňom Spišskej Magury – zo strategických dôvodov vylúčil.⁸⁶ Mimoriadne sčítanie ľudu vykonané českými učiteľmi na severnom Spiši v auguste 1919 Chotek využil pri identifikácii prevládajúceho etnického vedomia: „[...] hlási se za Slováky a je naši republice věrne oddán.“⁸⁷ Odbornú časť memoranda dopĺňali upozornenia na chyby, ktorých sa vládna moc dopúšťala v predchádzajúcom období (protináboženské výstrelky československého vojska, bezohľadné rekvirácie dobytky).

Na nedostatočné dopravné prepojenie oravského regiónu (z prihraničnej Bukoviny alebo Pekelníka trvala cesta do Krakova rýchlejšie ako do sídla župy v Dolnom Kubíne) poukázal okrem Choteka aj jeho kolega z expedície Viktor Dvorský. Po vyhlásení plebiscitu koncom septembra 1919 odporúčal štátnym úradom použiť v propagačnej kampani návrh na výstavbu lokálnej železnice Tvrdošín – Polhora.⁸⁸

Zmena prístupu dohodových expertov k tešínskemu problému založená na preferovaní etnografického princípu vrátila koncom augusta 1919 do diplomatického zápasu taktiež poľské požiadavky na oblasti Oravy a Spiša. To viedlo ministra

84 Janko ALEXY, *Na pražskej akademii*, in: Ivan Murín (ed.), Praha matka miest, Praha; Bratislava 1935, s. 160; NA, f. PMR, kr. 3335, č. 18556, memorandum *Orava a Spiš* došlé na PMR 25. 9. 1919.

85 Terénny výskum kultúrnych a inoetnických vplyvov prejavujúcich sa v lokálne ohraničených skupinách zodpovedal Chotekovej koncepcii etnologického štúdia. Bližšie M. MORAVCOVÁ, *Politický národopis v pojetí*, s. 107–108.

86 Javorinu, obec pod Belianskymi Tatrami s rozsiahlym lesným katastrálnym územím, zaradil z hľadiska obranyschopnosti štátu k významným miestam aj V. Dvorský v spomínaných elaborátoch z 11. 7. 1919. Horský uzol definoval *Ottův slovník naučný* (1907) ako miesto, kde sa zbieha niekoľko pohorí.

87 NA, f. PMR, kr. 3335, č. 18556, memorandum *Orava a Spiš* došlé na PMR 25. 9. 1919.

88 NA, f. PMR, kr. 3306, správa Plebiscitnej komisie pri MV č. 76/1919 z 15. 10. 1919. Železničné prepojenie Oravy s Haličou zabezpečovala od roku 1904 lokálna železnica Kralovany – Tvrdošín – Suchá Hora – Nový Targ.

Beneša k opätovnému záujmu o jazykové pomery na severe Slovenska. Využil v Paríži prítomného profesora slavistiky Adolfa Černého a poveril ho urýchlenným vypracovaním memoranda k tejto otázke. Černý patril k poradcom československej delegácie, ktorí mali s ministrom zahraničia priame pracovné kontakty. Počas sedemmesačného pobytu bola v centre Černého záujmov otázka Lužických Srbov, no Beneš ho poveroval vypracúvaním podkladov aj k poľskej problematike.⁸⁹ Jeho elaborát *Poláci na Slovensku* je stručným komentárom k štúdiu slavistu Edmunda Kołodziejczyka *Ludność polska na Górnych Węgrzech* (1910) a bádaniu českých lingvistov zo 60.–80. rokov 19. storočia.⁹⁰ Kołodziejczyk na základe starších jazykových výskumov odhadoval počet Poliakov žijúcich na hornom Uhorsku na 125 000 osôb. Počet poľských obcí na Orave (26) mal podľa Černého súhlasiť s výsledkami dialektológa Jiřího Polívku, v prípade Trenčianskej župy (14) a Spišskej župy (58) však Kołodziejczykove poľské jazykové oblasti zasahovali do vnútrozemia výrazne viac ako zistenia českých vedcov. Slabú etnickú identifikáciu usadeného obyvateľstva („Oravci“, hovoriaci „po našemu“), ktoré sa väčšinou prihlasovalo k slovenskej národnosti, priznával aj poľský autor. Elaborát uzatváral Černý konštatovaním, že aktuálne ohraničenie poľského osídlenia na severe Slovenska nie je vedecky spracované.⁹¹

Posledné príspevky Viktora Dvorského aj Rudolfa Kalhousa reflektujúce územný spor o Oravu a Spiš pred jeho definitívnym veľmocenským rozhodnutím boli určené domácej verejnosti. Okrem analytickej zložky obsahovali aj zreteľný politický podtext. V prednáške prednesenej v decembri 1919 a publikovanej o rok neskôr Dvorský konfrontoval obsah prvých dvoch podpísaných parížskych mierových zmlúv s československými územnými požiadavkami, založenými na historickej, strategicko-geografickej, etnickej a hospodárskej argumentácii.⁹² Vzhľadom k potrebám prezentácie československej mierovej delegácie smerom k slovenskej verejnosti v nej Dvorský upravil vlastné geografické závery z roku 1918 a rozšíril ich o etnický rozmer. Prírodnú hranicu na severozápadnom Spiši už netvoril hrebeň

89 *Paříž 1919*, denníkové zápisy J. Černého z 25. a 26. 8. 1919, s. 188; J. CHODĚJOVSKÝ, *Vědci uprostřed „velké politiky“*, s. 151, 153.

90 AMZV, f. PA, kniha č. 59, sig. 5522, nedat. (26. 8. 1919).

91 Kołodziejczyk priradil k „poľským“ obciam identifikovaným etnografom Grzegorzom Smólským (čiastočne A. V. Šemberom a J. Polívkom) celkový počet ich obyvateľov na základe štatistiky z roku 1900. Štúdiu publikoval ako študent Jagelovskej univerzity v mesačníku *Świat Słowiański* na základe prázdninových pobytov na Orave, Spiši a Podkarpatskej Rusi. Dostupné na: <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/doccontent?id=9837>, 9. 4. 2018.

92 Viktor DVORSKÝ, *Hranice československé republiky*, Praha 1920.

Spišskej Magury, a to pre svoju nízku nadmorskú výšku a plochý reliéf, ale údolie rieky Dunajec, ktoré kopírovalo dovtedajšiu historickú hranicu. Nóvum v jeho analýzach predstavovala národnostná charakteristika oblasti Oravy a Spiša: „[...] poľské obyvateľstvo je pouhou fikcií.“ Nie je jasné, či takto hodnotil jazykovú realitu empiricky overenú počas poznávacej výpravy, sprostredkovane získané informácie o postojoch obyvateľstva pred pripravovaným plebiscitom, alebo išlo len o snahu pragmaticky „obohatiť“ text verejne dostupnej prednášky. Dvorský upozornil aj na opatrnejší prístup aktérov mierovej konferencie k územným zmenám realizovaným v rámci hraníc štátov oproti zmenám medzi bývalými krajiniskými hranicami, čo bol prípad Tešínska v Rakúskom Sliezsku a Uhorska – Haliče.⁹³

Správy o zrušení plebiscitu, ktoré sa začali objavovať v českej tlači začiatkom júna 1920, vyburcovali Rudolfa Kalhousa k publikovaniu polemického novinového príspevku. Okrem strategických úvah obsahoval politické posolstvo odlišné od Dvorského prednášky. Na poľské ambície rozšíriť bezpečnostné pásmo novotargskej kotliny smerom na Oravu a Spiš a ohroziť tak najdôležitejšie železničné spojenie v republike Kalhous reagoval jednoznačne: „Jen nynější zeměpisná hranice nám může umožniti, abychom se ubránili před polským vpádem na Slovensko z jejich 25 km širokého a 30 až 40 km hlubokého území, vklíněného do našeho státu.“⁹⁴ Jeho východisko pri hodnotení vojensko-strategických záujmov československého štátu – najsilnejšou a najlacnejšou oporou v obrane sú prirodzené hranice – však nebralo do úvahy vtedajšiu realitu na plebiscitných územiach. Predovšetkým kritická bezpečnostná situácia v tešínskej oblasti nedávala predpoklad, že jedna strana konfliktu dosiahne maximalistický variant svojich územných požiadaviek. Kalhousovo odvolávanie sa na historické nároky a požiadavka na zotrvaní plebiscitu, ktorý mal údajne zaistiť historické hranice v tešínskej oblasti a na severe Slovenska, sa zhodovali s prebiehajúcou politickou kampaňou opozičných národných demokratov.⁹⁵ Dvorský naproti tomu posudzoval snahu vyhnúť sa plebiscitu ako východisko

93 Domácu verejnosť pripravoval na to, že pri konečnom vytýčení československo-poľských hraníc veľmoci nebudú uplatňovať princíp historických hraníc ako výhradný a ani nie ako základný. Táto argumentácia bude tvoriť po rozhodnutí Konferencie veľvyslancov základ obhajoby ministra Beneša voči obvineniam predovšetkým českej konzervatívnej pravice z uplatňovania nesprávnej rokovacej taktiky. Archiv Poslanecké sněmovny České republiky, f. Národní shromáždění 1920–1939, Stály výbor, kr. 1, zápisnica zo 4. 8. 1920; V. DVORSKÝ, *Hranice*, s. 3.

94 R. KALHOUS, *Budování armády*, s. 63–67.

95 Politicky vyhranený prístup pravdepodobne odzrkadľoval zmenu Kalhousovoho profesionálneho postavenia. V máji 1920 bol odvolaný z funkcie prednostu organizačného oddelenia Hlavného štábu brannej moci kvôli nezhodám s predstaviteľmi francúzskej vojenskej misie. Kalhousa ako

z nepriaznivej situácie, do ktorej sa dostala československá politika po nástupe „pronemeckej“ Tusarovej koalície vlády.⁹⁶

* * *

Nemožnosť uskutočniť plebiscit kvôli chaotickým bezpečnostným pomerom v tešínskej oblasti, ako aj meniaci sa geopolitická situácia vplyvom prebiehajúcej poľsko-sovietskej vojny otvorili začiatkom júla 1920 cestu k urýchlenému konaniu veľmocí. V tomto období už podoba rekonštrukcie hraníc stredovýchodnej Európy určovali do výraznej miery jednotlivé exekutívy dohodových štátov.⁹⁷ Miestom rozuzlenia rok a pol trvajúceho napätia medzi Poľskom a Československom sa stala spojenecká konferencia v belgickom mestečku Spa. Výsledkom tamojších Benešových brilantných rokovaní nebolo len prijatie československo-poľskej deklarácie o riešení tešínskeho problému formou arbitráže z 10. júla 1920. „Niezmiernie aktywny“ československý minister zahraničia sa deň pred podpísaním deklarácie s poľským ministerským predsedom Władysławom Grabským zúčastnil so zástupcami Francúzska, Veľkej Británie a Talianska pri vypracovaní návrhu delimitácie sporných území na Tešínsku, severovýchode Oravy a severozápade Spiša v prospech strategických záujmov ČSR. Členovia Najvyššej rady zmocnili vykonaním rozhodnutia Konferencie veľvyslancov v Paríži. Mapové prílohy k návrhu delimitácie putovali prostredníctvom druhého člena československej delegácie Štefana Osuského z kúpeľného mestečka do francúzskej metropoly. Po zapracovaní drobných korektúr sa stali podkladom k známemu rozhodnutiu z 28. júla 1920. Finálne vystúpenia Edvarda Beneša a Ignacy Paderewského pred dohodovými veľvyslancami mali v skutočnosti už len formálny charakter, čo však vedel len prvý z rečníkov. Ak československý minister zahraničia vyjadril pripravenosť na malé ústupky

(jediného) vojenského experta presadil do zboru poradcov čs. delegácie v Paríži predseda Čs. národnej demokracie Kramář. R. KALHOUS, *Budování armády*, s. 46, 83, 176.

96 V poblebiscitnej úvahe zo začiatku augusta 1920 načrtnol možné riziko pre ďalší vnútropolitický vývoj plynúce z faktu, ak by v česko-poľskom územnom spore prevzali úlohu arbitra sliezski Nemci. Ďalším rozmerom bola obava z pangermanizmu, ktorá velila nezhoršovať pozíciu severného suseda v Hornom Sliezsku, a to v záujme samotného Československa. Viktor DVORSKÝ, *Naučení z Těšína*, *Národ* 4, 1920, č. 31–32, s. 229–230.

97 V porovnaní s diplomatickými rokovaniami na jeseň 1919 posilnil československú pozíciu odchod americkej delegácie z Najvyššej rady. Po neratifikovaní Versailleskej mierovej zmluvy Senátom sa zúčastňovala už len na rokovaní Konferencie veľvyslancov ako pozorovateľ. D. PERMAN, *The Shaping of the Czechoslovak State*, s. 255–256, 270–271.

v oblasti Oravy, poľský delegát vyslaný do Paríža Piłsudským požadoval celé oravské plebiscitné územie a oblasť Spiša až po dolinu rieky Poprad...⁹⁸

Počet obyvateľov a rozloha územia, ktoré pripadli Poľsku, vykazovali v oboch sporných plebiscitných oblastiach podobné percentuálne hodnoty. V prípade Tešínskeho Sliezska dokázal Beneš obhájiť trvalý záujem československého štátu, ktorý vyjadril Tomáš G. Masaryk ešte pred jeho vznikom: „dráhu přes Těšín, dostatek uhlí“.⁹⁹ Výsledok arbitráže Konferencie veľvyslancov napovedá, že pri rokovaniach o stanovení štátnej hranice na Orave a Spiši ovplyvnili hlavu čs. diplomacie v konkrétnej politickej konštelácii polovice leta 1920 vojensko-strategické úvahy geografa V. Dvorského.

* * *

Príslušníci českej vedeckej komunity zúčastnení na riešení problematiky československo-poľského územného sporu o Oravu a Spiš spolupracovali v záverečných rokoch svetovej vojny s tými prúdmi českej politiky, ktoré po 28. októbri 1918 prevzali v novom štáte kľúčové mocenské pozície. To im umožnilo plynulo zapojiť odborný potenciál (a zároveň občiansku angažovanosť) do činnosti vládnych inštitúcií, podieľajúcich sa na obhajobe existencie a medzinárodného postavenia Československa.

Návrhy územných úprav na slovensko-poľskej hraničnej línii nadväzovali na výskumy a teoretické koncepcie českých odborníkov z obdobia pred vznikom Československa. V kľúčovom elaboráte z leta 1919 Dvorský modifikoval koncepciu, ktorú v predposlednom roku vojny zameral na hľadanie zhody medzi politickými a fyzickogeografickými hranicami budúceho štátu. Spolupráca Varšavy a Budapešti na destabilizácii východnej časti Československa však upriamila jeho pozornosť na

98 AMZV, f. Telegramy došlé 1920, č. 2478, čs. vyslanectvo v Bruseli pre MZV z 9. 7. 1920; *Československá obranná politika a vznik Malé dohody 1920–1921*, sv. I, Jindřich Dejmeke – František Kolář (eds.), Praha 2004, dok. č. 29, s. 94; *Slovník veřejného práva československého*, sv. II, Emil Hácha et al. (eds.), Brno 1932, s. 56; P. JAKUBEC, *Formovanie československo-poľskej*, s. 612–615; M. K. KAMIŃSKI, *Konflikt polsko-česki*, s. 329–336; Sławomir NOWINOWSKI, *Polsko-czechosłowackie stosunki dyplomatyczne podczas wojny 1920 roku*, Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica 62, 1998, s. 70–71.

99 Podľa výsledkov sčítania ľudu z roku 1910 pripadlo Poľsku z tešínskeho plebiscitného územia 44 % rozlohy s 32 % obyvateľstva. Z plebiscitného územia Oravskej a Spišskej župy pripadlo Poľsku 33 % rozlohy s 36 % obyvateľstva. P. JELÍNEK, *Zabraníčně-politické vztahy*, s. 127; *A Magyar Szent Korona Országainak 1910*, s. 98, 248, 250–252; Tomáš Garrigue MASARYK, *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914–1918*, Praha 1925, s. 295.

limity obranyschopnosti štátu plynúce z blízkosti severných a južných slovenských hraníc. Vojensko-strategické hľadisko bolo pri hľadaní variantných riešení vytýčenia hraníc na Orave a Spiši prítomné už od počiatku pôsobenia Úradu pre prípravu mierovej konferencie. Dvorského maximalistický variant sa ukázal ako smerodajný pri finálnych rokovaniach ministra zahraničia Edvarda Beneša ohľadom vytýčenia československo-poľských hraníc s predstaviteľmi dohodových veľmocí v lete 1920. Niederleho aj Černého prístup v postavení vládnych poradcov bol založený na výskumoch historickej lingvistiky, ktorými posúvali do úzadia aj pozitívne identifikovanie sa väčšiny miestneho obyvateľstva sporných teritórií s československým štátom. Zvlášť badateľné to bolo v rozsahu územia osídleného spišskými Goralmi, ktoré Niederle navrhoval zahrnúť do kategórie možný predmet dohody s Poľskom. K rovnakému návrhu definovanému pomocou kultúrnych prvkov, ovplyvnených geografickými a migračnými faktormi, dospel aj Chotek po uskutočnení krátkeho výskumu medzi obyvateľstvom sporných území.

Pri posudzovaní spiško-oravskej územnej problematiky operovali českí vedci s intelektuálnym konceptom československej národnej jednoty ako s prirodzeným faktom. Potrebu reflektovať túto otázku Dvorský nepocítoval kvôli použitému geografickému a vojensko-strategickému prístupu, Niederle pre presvedčenie o existencii dvoch vetiev československého národa. Súčasťou analýz vládnych expertov bolo aj politicky citlivé hodnotenie rozdielneho potenciálu Tešínskeho Sliezka so severnými časťami Oravy a Spiša z hľadiska potrieb štátu. Názorové východiská českých vedcov pôsobiacich v zbore poradcov čs. delegácie sa prejavili v prístupe slovenského zástupcu Fedora Houdeka, národohospodára so znalosťami v problematike hraníc a etnického miestopisu Slovenska.

Druhý možný politický prístup k územnému sporu o Oravu a Spiš a postaveniu odborníkov pri jeho riešení sa objavil ihneď po oznámení arbitrážneho konania, ktoré na Slovensku vyvolalo vlnu nesúhlasu. Denník národnárskej frakcie agrárnej strany *Národné noviny* kritizoval nielen legitimitu prijatého rozhodnutia, ktoré nerešpektovalo špecifické slovenské záujmy, ale aj absenciu „na slovo vzatých slovenských odborníkov, etnografov“.¹⁰⁰ Politická inštrumentalizácia parížskeho rozhodnutia v podobe „handlu“ Oravy a Spiša za Tešínsko si rýchlo našla miesto v agende opozičných slovenských autonomistov a negatívne ovplyvnila kvalitu česko-slovenských vzťahov. Neboli to však Beneš, diplomati a ekonomickí experti, ako vinníkov 28. júla 1920 pomenovala martinská tlač, ale skôr neschopnosť a nedostatok flexibility slovenskej politickej reprezentácie. Tá verejnosť udržiavala v presved-

100 *Čachrovanie so slovenskou zemou*, *Národné noviny* 31. 7. 1920.

čení, že zachovanie historickej hranice na severe Slovenska bolo možné v čase, keď už tento variant (minimálne od jari 1919) nebol na parížskej mierovej konferencii reálny. Nedokázala československej delegácii ponúknuť vlastné alternatívy riešenia územného sporu o Oravu a Spiš, opierajúce sa o vedeckú argumentáciu a definovanie strategických záujmov Slovenska v rámci jednotnej republiky.

SUMMARY

After the founding of both post-WWI successor states, the Polish ambition of integrating the northern parts of the Orava and Spiš administrative counties became a permanent aspect of the territorial conflict over the strategically important region of Cieszyn Silesia that needed to be resolved. Members of the Czech scholarly community in the fields of geography, ethnography, and linguistics also played an active role in integrating the territorial issue of Orava and Spiš into the broader task of settling the Czechoslovak-Polish borders. Viktor Dvorský, Lubor Niederle, Karel Chotek and Adolf Černý lent their professional expertise to the projects undertaken by the Office for Preparations for the Peace Conference and to the corps of expert advisers for the Czechoslovak delegation at the Paris conference.

Proposals for territorial revisions to the Slovak-Polish borderline were rooted in these scholars' research and theoretical conceptions from the period before the dissolution of Austria-Hungary. V. Dvorský modified his original concept of defining physical-geographical state borders in light of the defensive capability of the eastern part of Czechoslovakia. L. Niederle and A. Černý relied upon on their research in historical linguistics, with which they also deprioritized the positive identifications of the majority of the local populations inhabiting the contested territories with the Czechoslovak state. K. Chotek focused his field research on delimitation of the contested territories through the use of cultural characterization of the local inhabitants. In assessing the Spiš-Orava territorial issue, Czech scholars also operated as government experts who presented the intellectual concept of Czechoslovak national unity as a natural fact. The perspectives of these Czech scholars also influenced the approach taken by Fedor Houdek, the Slovak representative in the Czechoslovak delegation's corps of advisors. In July 1920, during the final diplomatic negotiations for the demarcation of the Czechoslovak-Polish borders, Minister of Foreign Affairs Edvard Beneš relied upon the military-strategic perspective on the issue of Orava and Spiš presented by the geographer V. Dvorský.

